

ՀԵՐԵՐՈՆԵՐԻ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սուրեն Ա. Մանուկյան

«Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամ, Հայաստան

Նարեկ Մ. Պողոսյան

«Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամ, Հայաստան

Գաղութային կառավարումը հաճախ ներառում էր անընդմեջ անհամաչափ բռնության կիրառում, որը թույլ տվեց եվրոպացի գաղութարարներին գործել անսահմանափակ դաժանությամբ: Ակնառու օրինակ է գերմանական գաղութային քաղաքականությունը Հերերո և Նամա ժողովուրդների նկատմամբ Գերմանական Հարավ-Արևմտյան Աֆրիկայում (այժմ՝ Նամիբիա), որը լայնորեն ճանաչվում է որպես ցեղասպանություն:

Սույն հոդվածում ցեղասպանագիտական ուսումնասիրության շրջանակներում հայրենական պատմագրության մեջ առաջին անգամ վերլուծում է Հերերոների ցեղասպանությունը:

1904-1908 թվականներին հերերոները բախվեցին գերմանական ուժերի կողմից կանխամտածված ոչնչացման քաղաքականությանը՝ հարկադիր արտաքսումների, զանգվածային սպանությունների և աշխատանքային ճամբարների միջոցով, ինչը հանգեցրեց բնակչության կտրուկ կրճատման: Թեև Գերմանիան ի սկզբանե հերքում էր պատասխանատվությունը, սակայն փոխհատուցման բանակցությունները սկսվեցին 2015 թ., երբ Գերմանիան ի վերջո ճանաչեց իր հանցագործությունները և առաջարկեց որոշակի փոխհատուցում:

Հերերոների ցեղասպանությունը արտացոլում է եվրոպական տերությունների կողմից գաղութային բռնության ավելի լայն օրինաչափություններ՝ կրելով Հարավային Աֆրիկայի և Հյուսիսային Ամերիկայի տարածաշրջաններում վարվող քաղաքականության ազդեցությունը: Այնուամենայնիվ, հերերոների հետ տեղի ունեցածը եզակի է գեներալ ֆոն Տրոտայի «բնաջնջման պատերազմի» (Vernichtungskrieg) բացէիբաց հայտարարության պատճառով, որը հազվադեպ հանդիպող դեպք է, քանի որ բացահայտորեն նշվում էր ցեղասպանության մտադրության մասին:

Այս ցեղասպանությունը որոշ գիտնականների կողմից դիտվում է նաև որպես Հոլոքոստի 'սախաղրյալ'՝ զուգահեռներ անցկացնելով համակենտրոնացման ճամբարների կիրառման և գերիների վրա բժշկական փորձարկումների հարցում: Բացի այդ, Հայոց ցեղասպանության հետ կապեր են նկատվում այնպիսի մարտավարությունների կիրառման մեջ, ինչպիսիք են հարկադիր երթերը դեպի անապատ, որտեղ զրկանքները հանգեցրել են զանգվածային մահվան:

Հերերոների ցեղասպանության շուրջ ժամանակակից քննարկումները նաև ընդգծում են հետցեղասպանական զարգացումները, այդ թվում՝ Գերմանիայի պատրաստակամությունը՝ ընդունելու մեղքը, թեև հատուցման պայմանները մնում են վիճարկվող:

Նամիբիայում տեղի ունեցած ցեղասպանությունը հատկապես ակնառու է հերերո համայնքի համար, որը բնակչության մոտ 10%-ն է կազմում, մինչդեռ այլ էթնիկ խմբեր, չնայած գաղութարարների դեմ պայքարի ընթացքում ցուցաբերած աջակցությանը, անկախությունից հետո այս հարցին առաջնահերթություն չեն տվել:

Բանալի բառեր՝ հերերոներ, գաղութատիրություն, գերմանական քաղաքականություն, հիշողություն, ցեղասպանության համար փոխհատուցում, ցեղասպանության մտադրություն, Լոթար ֆոն Տրոտա:

Հոդվածը ներկայացվել է՝ 06.08.2024: Ընդունվել է տպագրության՝ 27.11.2024:

The article was submitted on 06.08.2024 and accepted for publication on 27.11.2024. Статья поступила 06.08.2024 и была принята к публикации 27.11.2024.

Ինչպես հղել՝ Սուրեն Ա. Մանուկյան, Նարեկ Մ. Պողոսյան, «Հերերոների ցեղասպանությունը. պատմություն և արդիականություն», *Յեղասպանագիտական հանդես* 12, no. 2 (2024), 81-122:

How to cite: Suren A. Manukyan, Narek M. Poghosyan, “Herero Genocide: History and Modernity,” *Ts’eghaspanagitakan handes* 12, no. 2 (2024), 81-122.

Как сослаться: Сурен А. Манукян, Нарек М. Погосян, “Геноцид племени гереро: история и современность,” *Цехаспанагитакан андес* 12, no. 2 (2024), 81-122.

Ներածություն

Գաղութային ցեղասպանությունների ուսումնասիրությունը ցեղասպանագիտության կարևորագույն ուղղություններից է¹: Թեև բռնությունը գաղութային կառավարման ամենաակնառու հատկանիշն էր, սակայն մինչև վերջերս այն բավարար ուսումնասիրված չէր: Այսօր դրա քննությունը ցեղասպանագիտության կարևորագույն միտումներից է: Գաղութային քաղաքականությունը «ամենօրյա բռնության» մարմնավորումն էր, երբ եվրոպացի գաղութարարը մշտական և անհամաչափ բռնություն գործադրելու իրավունք ուներ:

Ուշագրավ օրինակներից է Աֆրիկայի հարավարևմտյան հատվածում բնակվող հերերո և նամա ցեղախմբերի նկատմամբ գերմանական իշխանությունների վարած գաղութային քաղաքականությունը, որը շատ հեղինակներ որակում են որպես ցեղասպանական:

Այս հոդվածը հայրենական ցեղասպանագիտության մեջ առաջին փորձն է գիտական քննության ենթարկելու հերերոների ցեղասպանության դեպքը: 1904-1908 թթ. նրանք ենթարկվեցին գերմանական գաղութարար իշխանությունների գործադրած նպատակաուղղված ոչնչացման քաղաքականությանը: Հետագոտության շրջանակներում նաև առաջին անգամ համեմատական գուգահեռների ներքո դիտարկվում են Հայոց ցեղասպանության և Հերերոների ցեղասպանության միջև գոյություն ունեցող որոշակի նմանություններն ու կապը: Այս թեման, սակայն, առանձին խորը հետազոտության թեմա է:

Հոդվածում նաև փորձ է արվում գնահատելու փոխհատուցման հարցի շուրջ այսօր ընթացող գերմանա-նամիբիական բանակցությունները: Գերմանիան երկար տարիներ ժխտել է իր մեղքը և անտեսել հերերոների՝ ցեղասպանության ճանաչման ու փոխհատուցման պահանջները, սակայն 2015 թ. երկու երկրների միջև սկսվեցին բանակցություններ, որոնց ընթացքում Բեռլինը ոչ միայն ընդունեց իր գործած ոճիրը,

1 Ցեղասպանագիտական ուսումնասիրությունների ժամանակակից միտումների, այդ թվում նաև՝ գաղութային ցեղասպանությունների ուսումնասիրության զարգացումների մասին տե՛ս, Օրինակ, Սուրեն Մանուկյան, «Ցեղասպանագիտական ուսումնասիրությունների ժամանակակից միտումները», *ՎՀԻ*, no. 1 (2024), 8-65:

այլև պատրաստակամություն դրսևորեց որոշակի հատուցում տրամադրելու Նամիբիային:

Ռ.Լեմկինը և հերերոների ցեղասպանության վաղ շրջանի պատմագրությունը

Գաղութացված ժողովուրդների բնաջնջման փորձերը դեռևս «ցեղասպանություն» եզրույթի հեղինակ Ռ. Լեմկինի ուսումնասիրության շրջանակում էին: «Ցեղասպանություն» եզրույթի հեղինակն ունի որոշ հետազոտություններ աշխարհի տարբեր մասերում գաղութարար կայսրությունների կողմից տեղաբնիկների ոչնչացման մասին²:

1940-ական թթ. իր ուսանող օգնականների հետ աշխատելով ցեղասպանության պատմությանը վերաբերող եռահատույակի վրա՝ Լեմկինը նախատեսում էր հերերոների դեմ իրագործված ցեղասպանությանը նվիրել աշխատանքի 11-րդ գլուխը³: Նրա՝ Նյու Յորքում գտնվող Հրեական պատմական ընկերությունում պահվող հավաքածուում պահպանվել են նաև հերերոների կոտորածին վերաբերող Գլխավոր ասամբլեայի զեկույց, ակնարկներ և բրոշյուրներ⁴:

Ուշագրավ է, որ իր՝ «Գերմանացիներն Աֆրիկայում» վերնագրով ձեռագրում Լեմկինը նաև անդրադարձ է կատարում հերերոների դեմ ցեղասպանության իրագործմանը նախորդած՝ Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայում (Նամիբիայում) գերմանացի պաշտոնյաների կողմից տեղական բնակչության թիրախավորման պրակտիկային: Օրինակ՝ գերմանացի զինվորները հրահանգավորվել էին կտրել սպանված տեղաբնիկների ականջները և դրանցով ապացուցել սպանվածների թիվը⁵: Պատմաբան Դոմինիկ Շալերը նշում է, որ Լեմկինի չիրապարակված աշխատություններում կարելի է գտնել երկու մեքենագրված ձեռագիր գերմանական գաղութատիրության և 1904-1908 թթ. հերերոների դեմ բնաջնջման պատերազմի մասին: Երկուսն էլ թվագրված չեն, և ենթադրվում է, որ գրվել են 1950-ականների սկզբին: Ամենայն հավանականությամբ, դրանք պետք է դառնային վերոնշյալ աշխատության համապատասխան գլխի հիմքը: Պատմաբանը նաև նկատում է, որ տեքստից երևում է, որ Լեմկինն այնքան լավ տեղեկացված չէր Նամիբիայում հերերոների մշակութային, սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական կյանքի պայմանների մասին⁶:

Մինչև 2000-ական թվականները Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայում հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանության (1904-1908 թթ.) վերաբերյալ

2 St'u American Jewish Historical Society, Raphael Lemkin Collection, P – 154, Series III: History of Genocide, undated, 1763, 1919, circa 1921, 1940s, 1951:

3 St'u Steven L. Jacobs, “The papers of Raphael Lemkin: A first look,” *Journal of Genocide Research* 1, no. 1 (1999): 113, Lemkin, *Lemkin on Genocide*, ed. Jacobs S. L. (Lanham: Lexington Books, 2012), 267-278:

4 St'u AJHS, Raphael Lemkin Collection, P – 154, Box 7, Folder 6: German Massacre at Herrero (Southwest Africa), General Assembly Report, Essay and Pamphlets, undated, 1947-1949:

5 St'u Jeremy Sarkin, *Colonial Genocide and Reparations Claims in the 21st Century: The Socio-Legal Context of Claims under International Law by the Herero against Germany for Genocide in Namibia, 1904-1908* (Westport, London: Greenwood Publishing Group, 2009), 16-17:

6 St'u Dominik J. Schaller, “Raphael Lemkin's view of European colonial rule in Africa: between condemnation and admiration,” *Journal of Genocide Research* 7, no. 4 (2005): 532:

ակադեմիական հետազոտությունները համեմատաբար սակավ էին, և այն ավելի քիչ էր ուշադրության արժանանում, քան մյուս գաղութային ցեղասպանությունները կամ Հոլոքոստը: Այնուամենայնիվ, որոշ պատմաբաններ և հետազոտողներ, հատկապես գերմանական գաղութատիրության պատմության և աֆրիկյան ուսումնասիրությունների շրջանակներում, անդրադարձ կատարեցին Նամիբիայում տեղի ունեցած հանցագործությանը: Այսպես, Հորսթ Դրեխսլերի «Թող մեռնենք կովելով» («Südwestafrika unter deutscher Kolonialherrschaft») ստեղծագործությունը համարվում է հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանության վերաբերյալ կարևոր աշխատություն⁷, որում նա ուսումնասիրում էր ցեղասպանության պատճառները, մեթոդները և հետևանքները՝ այն դիտարկելով նաև գերմանական գաղութատիրության ավելի լայն համատեքստում:

Հարավարևմտյան Աֆրիկայում գերմանական գաղութատիրության մասին ավելի լայն պատկերացում է տալիս Հելմուտ Բլեյի գիրքը⁸՝ ներառելով ցեղասպանությանը հանգեցրած տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական պայմանների մանրամասն վերլուծությունը: Բլեյն չի կենտրոնացել բացառապես ցեղասպանության վրա և ուսումնասիրել է նաև հերերոների ապստամբության պատճառներն ու գերմանական բանակի կողմից այն ճնշելու դաժան մեթոդները՝ ներառյալ զանգվածային սպանությունները և համակենտրոնացման ճամբարներ արքայազնը: Ամերիկացի պատմաբան Ջոն Բրիջմենը 1981 թ. հրապարակեց հերերոների ցեղասպանության վերաբերյալ առաջին անգլալեզու հետազոտություններից մեկը⁹: Բրիջմենն ընդգծում էր գեներալ Լոթար ֆոն Տրոտայի բնաջնջման տխրահռչակ հրամանի (Vernichtungsbefehl) ցեղասպանական բնույթը, որով նա բացահայտորեն կոչ էր անում ոչնչացնելու հերերո ժողովրդին: Չնայած այս աշխատանքն այնքան ընդգրկուն չէր, որքան Դրեխսլերի կամ Բլեյի ուսումնասիրությունները, այնուամենայնիվ, կարևոր ներդրում էր ցեղասպանությունը պատմական ավելի լայն քննության ենթարկելու հարցում:

Հոլանդացի պատմաբան Յան-Բարտ Գևալդը ներկայացրել է հերերո ժողովրդի սոցիալ-քաղաքական կյանքի մանրամասն պատմությունը՝ ներառյալ ցեղասպանության և դրա հետևանքների լայնածավալ քննությունը¹⁰: Գևալդն իր հետազոտության մեջ միավորել է արխիվային ուսումնասիրությունները և հերերոների ժառանգների բանավոր պատմությունները՝ ավելի հստակ պատկերացում տալով հերերո հասարակության վրա ցեղասպանության երկարատև ազդեցության մասին:

Վաղ շրջանի այս աշխատությունները հիմք դարձան ցեղասպանության ավելի ընդգրկուն ուսումնասիրությունների և հանրային ճանաչման համար 21-րդ դարում:

7 Անգլերեն տարբերակը տե՛ս Horst Drechsler, *“Let us die Fighting”: the Struggle of the Herero and Nama against German imperialism (1884-1915)* (London: Zed Press, 1980), 277 էջ:

8 Տե՛ս Helmut Bley, *South West Africa Under German Rule, 1894-1914* (Evanston: Northwestern University Press, 1971), 303 էջ:

9 Տե՛ս Jon Bridgman, *The Revolt of the Hereros (Perspectives on Southern Africa)* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1981), 184 էջ:

10 Տե՛ս Jan Bart Gewald, *Towards Redemption: A Socio-Political History of the Herero of Namibia between 1890 and 1923* (Leiden: Research School CNWS, School of Asian, African, and Amerindian Studies, 1996), 400 էջ:

Եվ այսօր ցեղասպանությունների և էթնիկ զտումների պատմության մասին տպագրվող յուրաքանչյուր գիրք անդրադարձ է կատարում հերերոների ցեղասպանությանը¹¹։ Վերջին շրջանի պատմական աշխատություններում ընդգծվում է հերերո և նամա ժողովուրդների ու եվրոպացի հրեաների ճակատագրերի միջև կապը։ Հետազոտողները պնդում են, որ գաղափարներն ու մեթոդները, որոնք առանցքային դեր են կատարել Հոլոքոստում, որոշակիորեն դրսևորվել են գաղութատիրական Աֆրիկայում գերմանացիների իրականացրած վայրագությունների մեջ։

Հերերոները և գերմանական գաղութային քաղաքականության սկզբնավորումը

Աֆրիկյան մայրցամաքի հարավ-արևմտյան մասում՝ ներկայիս Նամիբիայի տարածքում, ապրում էին հերերոները, որոնց լեզուն պատկանում է բանտու լեզվաընտանիքին, իսկ հարավում՝ նամաները, որոնք խոսում էին քոյսական լեզուներով։ Հերերոները բնակվում էին Նամիբիայի կենտրոնական ափամերձ բարձրադիր հարթավայրերում։ Նրանք ինքնավար էին, ունեին ապակենտրոնացված ցեղային կառավարում, ապրում էին մեծ ընտանիքներով և զբաղվում անասնապահությամբ։

Եվրոպացիների ծանոթությունը Նամիբիայի տարածքներին սկիզբ է առել առևտրականների և նավաստիների միջոցով՝ սկսած 1486 թ. հունվարից, երբ պորտուգալացի հետազոտող Դիեգո Կառն ավի իջավ Քեյփ Քրոսում։ 1485 թ. Պորտուգալիայի թագավոր Ժոաո II-ը հանձնարարել էր նրան Աֆրիկայի արևմտյան ափով նավարկել հարավ՝ դեպի Հնդկաստան տանող ծովային ճանապարհ գտնելու և պորտուգալական թագի համար անհայտ տեղանքն ուսումնասիրելու և տվյալներ գրառելու համար¹²։ Սակայն տևական ժամանակ եվրոպական գաղութացումը սահմանափակ բնույթ էր կրում։ 1805 թ. Լոնդոնի միսիոներական միությունը փոքր առաքելություն հիմնեց Նամիբիայում¹³, բայց այս խումբը զգալի հաջողության չհասավ։ Իսկ 1840-ական թթ. Նամիբիա ժամանեցին գերմանական «Ռենիշ» միսիոներական ընկերության¹⁴ միսիոներները¹⁵։

11 Թեմայի վերաբերյալ տպագրված գրականության մասին տե՛ս Dominik J. Schaller, “Genocide in Colonial South-West Africa: The German War Against the Herero and Nama, 1904-1907,” in *Genocide: A Critical Bibliographic Review*, vol. 8: Genocide of Indigenous Peoples, ed. Samuel Totten and Robert K. Hitchcock (New Brunswick: Transaction, 2011), 37-60:

12 Տե՛ս “Cape Cross,” <https://www.info-namibia.com/activities-and-places-of-interest/swakopmund-surrounds/cape-cross>, դիտվել է՝ 28.07.2022:

13 Տե՛ս Tilman Dederling, “Southern Namibia c.1700 - c.1840: Khoikhoi, Missionaries and the Advancing Frontier” (PhD diss., University of Cape Town, 1989), 131-144:

14 1828 թ. սեպտեմբերի 23-ին Էլբերֆելդից, Բարմենից և Քյոլնից միսիոներական խմբերը որոշեցին միավորվել՝ ստեղծելով «Ռենիշ» միսիոներական միությունը։ Հետագայում այն պետք է դառնար միսիոներական ամենամեծ միությունը ողջ Գերմանիայում։ Առաջին միսիոներները ձեռնադրվեցին և ուղարկվեցին Հարավային Աֆրիկա 1828 թ. վերջին։ Ավելի մանրամասն տե՛ս “The Rhenish Mission in South Africa and Namibia,” https://safrika.org/rhenish_en.html, դիտվել է՝ 30.09.2024:

15 Տե՛ս Cai Nebe, “Namibia: A timeline of Germany’s brutal colonial history,” *Deutsche Welle*, September 2, 2021, <https://www.dw.com/en/namibia-a-timeline-of-germanys-brutal-colonial-history/a-57729985>:

Ի տարբերություն իր եվրոպական մրցակիցների՝ Գերմանիան բավականին ուշ մուտք գործեց Աֆրիկա: Ֆրանս-պրուսական պատերազմում հաղթանակը լավ առիթ էր նորաստեղծ գերմանական պետության համար ցուցադրելու իր կարողությունները: Գերմանիայի՝ հերերոների նկատմամբ դաժան վերաբերմունքը կարելի է բացատրել նաև իր ուժն ու կարողությունները եվրոպական մյուս երկրներին ցույց տալու համատեքստում: Նա պետք է ապացուցեր, որ թեև երիտասարդ, բայց կարող մի կայսրություն է, որն ունակ է մրցակցելու գաղութացման հին ավանդույթներ ունեցող այլ մեծ տերությունների հետ: Այս առումով պետք է նշել, որ Գերմանիան մեծապես ոգեշնչված էր բրիտանական օրինակով և կարծում էր, որ միայն գաղութներին տիրապետելը կարող է պետությունը բարձրացնել մեծ տերության կարգավիճակի¹⁶:

1882 թ. նոյեմբերի 16-ին գերմանացի վաճառական Ադոլֆ Լյուդերիցը կանցլեր Բիսմարկից պաշտպանություն խնդրեց մի կայանավայրի համար, որը նա նախատեսում էր կառուցել Հարավարևմտյան Աֆրիկայում: Երբ համաձայնությունը ձեռք բերվեց, նրա աշխատակից Հենրիխ Ֆոգելսանգը հողատարածք գնեց տեղական ցեղապետից և բնակավայր հիմնեց Անգրա Պեկենայում, որը վերանվանվեց Լյուդերից: 1884 թ. նոր հողեր գնելով՝ Լյուդերիցն ընդարձակեց բնակավայրի տարածքը և համոզեց Բիսմարկին այն հռչակել գերմանական պրոտեկտորատ, կառավարիչներ ու զինվորներ ուղարկել՝ գերմանական իշխանությունն ամրապնդելու և տեղացիներին ընդունել տալու նպատակով¹⁷:

1884 թ. տեղի է ունենում Բեռլինի կոնգրեսը, որի որոշմամբ Աֆրիկան հայտնվեց եվրոպական տարբեր պետությունների վերահսկողության ներքո: Դա արվում էր ռեսուրսների վերահսկման համար գաղութատերերի մրցակցությունը կարգավորելու նպատակով և կարևոր նշանակություն ունեցավ հետագայում մայրցամաքի վրա ավելի ուշ ձևավորված ազգային պետությունների սահմանները գծելու գործում: Տեղի ժողովուրդներն այդ ժամանակից սկսում են ավելի շատ կապվել հեռավոր եվրոպական տերությունների և ոչ թե տարածաշրջանային միջավայրի հետ¹⁸: Ներկայիս Նամիբիայի տարածքը դառնում է Գերմանական կայսրության պրոտեկտորատ՝ կոչվելով Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկա¹⁹:

Հետաքրքիր է, որ 1885 թ. որպես գերմանական կայսերական հանձնակատար Հարավարևմտյան Աֆրիկա է ժամանում դոկտոր Գյորինգը, ով նացիստական կուսակցության ապագա առաջնորդներից Հերման Գյորինգի հայրն էր: Նա կարողա-

16 St'u Jurgen Zimmerer, *Deutsche Herrschaft über Afrikaner. Staatlicher Machtanspruch und Wirklichkeit im kolonialen Namibia* (Münster, 2004), 15, Mads Bomholt Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919. The Herero and Nama Genocide* (London: Palgrave Macmillan, 2022), 18:

17 St'u Joshua Hammer, "Retracing the steps of German colonizers in Namibia," *The New York Times*, June 13, 2008, <https://www.nytimes.com/2008/06/17/travel/17iht-trnamibia.1.13695784.html>.

18 St'u Antony Gerald Hopkins, "Quasi States, Weak States, and the Partition of Africa," *Review of International Studies* 26, no. 2 (2000): 311-320, Veena Das, "Collective Violence and the Shifting Categories of Communal Riots, Ethnic Cleansing and Genocide, The Historiography of Genocide," in *The Historiography of Genocide*, ed. Dan Stone (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008), 98:

19 St'u Nebe, "Namibia: A timeline of Germany's brutal colonial history":

նում է մեծացնել գերմանական ազդեցությունն այս տարածաշրջանում, այդ թվում նաև տարբեր ցեղերի առաջնորդների հետ կնքելով հովանավորության վերաբերյալ պայմանագրեր²⁰: 1897 թ. ժանտախտի պատճառով ոչնչանում է հերերոների հոտերի ավելի քան 80 %-ը, ինչը ստիպում է շատ հովիվների օրապահիկով աշխատել գերմանական ֆերմաներում²¹:

Սկզբում գերմանացիների և հերերոների միջև հարաբերությունները համեմատաբար ջերմ էին, հատկապես երբ հերերոներն ընդունեցին քրիստոնեություն և համակերպվեցին գերմանական ներկայության հետ: Նրանք նաև պաշտպանության պայմանագրեր ստորագրեցին գաղութատերերի հետ, որպեսզի վերջինները պաշտպանեին իրենց հակառակորդ նամա խմբերի հարձակումներից²²:

Մինչև 1903 թվականը մոտ 5 000 գերմանացի էր ապրում գաղութներում, որոնք գյուղատնտեսությամբ զբաղվելու համար չորային կլիմայի պատճառով հողատարածքների կարիք ունեին: Ուստի գաղութային իշխանությունները սկսեցին տարբեր մարտավարություններ կիրառել հերերոներին իրենց հողերից ու անասուններից զրկելու համար, նույնիսկ այն դեպքում, երբ դա նշանակում էր խախտել արդեն իսկ ձեռք բերված պայմանավորվածությունները:

Ուշագրավ է, որ վերաբնակները չէին վստահում միսիոներներին, որոնք ձգտում էին նոր քրիստոնյաներ ստեղծելու արտերկրում, քանի որ դա կարող էր նպաստել ձուլմանը և խաբխել անհավասարությունը, որն էական նշանակություն ուներ գաղութատիրական հասարակության համար: Վերաբնակները վախենում էին, որ քրիստոնեացումը կարող էր սևամորթ աֆրիկացիների շրջանում արթնացնել, օրինակ, հավասարության և մարդկային արժանապատվության գաղափարներ, քանի որ դրանք հակասում էին գաղութատիրական հիերարխիային: Իսկ եթե քրիստոնեացումը պետք է տեղի ունենար, ապա միայն սևամորթներին հնազանդեցնելուց «դարեր անց»²³:

Հերերոների առաջնորդները, տեսնելով գերմանացիների հետ կնքած պայմանագրերի անօգուտ լինելը, կապեր են հաստատում անգլիացիների հետ: Դրանից հետո Բիսմարկը փոքրիկ զորախումբ է ուղարկում Հարավարևմտյան Աֆրիկա՝ ցույց տալու, որ գերմանական կառավարությունն այն վերցնում է իր անմիջական պատասխանատվության տակ²⁴: Եվ միայն 1893 թ., երբ գաղութի առաջին կառավարիչ է նշանակվում

20 St'u Jon Bridgeman and Leslie J. Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts* (Routledge, New York, London), 2004, 18:

21 St'u Nicolas Patin, "The massacre of the Herero and Nama: A colonial laboratory for genocide?," *Digital Encyclopedia of European History*, <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/europe-europeans-and-world/europe-and-colonial-wars/massacre-herero-and-nama-a-colonial-laboratory-genocide>, դիտվել է՝ 30.09.2024:

22 St'u Cai Nebe, "When colonial Germany committed genocide in Namibia," *Deutsche Welle*, April 1, 2024, <https://www.dw.com/en/when-colonial-germany-committed-genocide-in-namibia/a-67623302#:~:text=In%201897%20a%20Rinderpest%20epidemic,arid%20to%20semi%20arid%20climate>.

23 St'u Matthias Häussler, *The Herero Genocide. War, Emotion, and Extreme Violence in Colonial Namibia* (New York/Oxford: Berghahn, 2021), 250-251:

24 St'u Bridgeman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 18:

Թեոդոր Լոյթվեյնը, պարզվում են գերմանական իշխանությունների մտադրությունները, այն է՝ հպատակեցնել բնիկ հերերո և նամա ժողովուրդներին ու նրանց հողերը բնակեցնել գերմանացի ֆերմերներով²⁵:

Գաղութային քաղաքականությունը և ցեղասպանության պատճառները

Մինչև հերերոների ցեղասպանության պատճառներին անդրադառնալը պետք է նշել, որ գերմանական գաղութատերերի դաժանությունը համատարած բնույթ ուներ: Այլ գաղութներում նույնպես, ինչպիսին էր, օրինակ, Գերմանական Արևելյան Աֆրիկան, գոյություն ուներ բռնության իսկական պաշտամունք: Գերմանական արևելաաֆրիկյան ընկերությունը²⁶, մասնավորապես Կարլ Պիթերսի ղեկավարության շրջանում, աֆրիկյան բնակչությանը վերաբերվում էր որպես կենդանիների և օգտագործում նրանց ծանր աշխատանքներում՝ այդ ամենը հիմնավորելով բացահայտ ռասիստական գաղափարախոսությամբ²⁷: Ավելին՝ տեղացիների երկու՝ Վահեհենների (1891-1898) և Մաջի-Մաջի²⁸ (1905-1907) ապստամբությունները ճնշելիս դրսևորվեց այնպիսի դաժանություն, որը պետք է կանխեր հետագայում նման զարգացումները²⁹:

Կային մի քանի պատճառներ, որոնք հանգեցրին հերերոների ապստամբությանը: Դրանք բոլորը կապված էին տնտեսական մրցակցության և գաղութային դաժան քաղաքականության հետ, որը գերմանացիները գործադրում էին Հարավարևմտյան Աֆրիկայում:

Տնտեսական հակասության հիմքում *հողային հարցն* էր: Հերերոները զբաղեցնում էին Նամիբիայի արոտավայրային լավագույն տարածքները, որոնք բնականաբար հայտնվեցին գաղութարարների հետաքրքրությունների առանցքում: Ուշագրավ է, որ տեղացիներին հողագրկելու հիմնավորումներն ունեին բացահայտ ռասիստական բնույթ: Այսպես, 1898 թ. գերմանական հարավարևմտյան գաղութների նահանգա-

25 St'u Niall Ferguson, *Civilization: The West and the Rest* (New York: The Penguin Press, 2011), 176:

26 Գերմանական արևելաաֆրիկյան ընկերությունը (Deutsch-Ostafrikanische Gesellschaft) կանոնադրական գաղութային կազմակերպություն էր, որը ծառայեց Գերմանական Արևելյան Աֆրիկայի հիմնադրմանը, որը ներառում էր ներկայիս Տանզանիայի, Բուրունդիի և Ռուանդայի տարածքները: Ընկերությունը հիմնադրվել է 1884 թ. որպես Գերմանական գաղութացման ընկերություն (Gesellschaft für deutsche Kolonisation)՝ նպատակ ունենալով առևտուր անելու Աֆրիկայում: Սակայն երբ պարզ դարձավ, որ ընկերությունը չի կարող կառավարել իր տիրապետության տակ գտնվող տարածքները, 1891 թ. դրանք վաճառվեցին գերմանական կառավարությանը, որը սկսեց ուղղակիորեն կառավարել Գերմանական Արևելյան Աֆրիկան: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Բրիտանիան ի վերջո գրավեց Գերմանական Արևելյան Աֆրիկան: Ավելի մանրամասն տե՛ս “Deutsch-Ostafrikanische Gesellschaft (D.-O.-A. G.),” <https://deutsche-schutzgebiete.de/wordpress/deutsch-ostafrikanische-gesellschaft-d-o-a-g/>, դիտվել է՝ 10.10.2024:

27 Ավելի մանրամասն տե՛ս Arne Perras, *Carl Peters and German Imperialism, 1856-1918: A Political Biography* (Oxford: Clarendon Press, 2004), 118:

28 Գերմանական Արևելյան Աֆրիկայում (ժամանակակից Տանզանիա) բնակվող մոտ 20 ցեղերի համընդհանուր ապստամբություն՝ ընդդեմ գերմանացի գաղութարարների:

29 Գերմանական Արևելյան Աֆրիկայում դրսևորված դաժանության վերաբերյալ տե՛ս, օրինակ, Susanne Kuss, *German Colonial Wars and the Context of Military Violence* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017), 72; Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 5:

պետ Թ. Լոյթվեյնը շեշտում էր, որ «Գաղութի ապագան հետևյալն է. հողն աստիճանաբար պետք է քիչ աշխատող բնիկների ձեռքից անցնի սպիտակների ձեռքը»³⁰: Նման ձևակերպում կա նաև «The Deutsch Südwestafrikanische Zeitung» թերթի 1901 թ. հունվարի 22-ի համարում, ըստ որի՝ հողը պետք է բնիկներից փոխանցվեր սպիտակներին. դա էր այդ տարածքում գաղութացման նպատակը: Այսինքն՝ տարածաշրջանը պետք է բնակեցվեր սպիտակներով: Այդպիսով բնիկները պետք է հանձնվեին, դառնային սպիտակների ծառաները կամ հեռանային³¹:

Հերերոները մեծապես անհանգստանում էին հողերի աստիճանական կորստով: Մինչև 1900 թվականը նրանց ժառանգական հողերի միայն մի փոքր մասն էր օտարվել, սակայն իրավիճակը փոխվում էր: Նման ընթացքի դեպքում նրանք չէին ունենա բավականաչափ հող իրենց ավանդական ապրելակերպը պահպանելու համար³²: Արդեն 1903 թ. եվրոպացիների ձեռքերում էր հերերոների հողերի մոտ 25 %-ը³³: Այսպիսով՝ հողի կորուստը հերերոները դիտում էին որպես սպառնալիք՝ ուղղված իրենց ավանդական կյանքին:

Հողային խնդիրն ավելի սրեց Օտավիի երկաթգծի կառուցման նախագիծը: Այդ երկաթգիծը պետք է կապեր Ատլանտյան օվկիանոսը Ցումեր հանքավայրի հետ, որտեղ գերմանացիները արդյունահանում էին պղինձ և հազվագյուտ բազմաթիվ այլ մետաղներ: Իսկ երկաթգիծն անցնում էր հերերոների հողերով³⁴:

Իսդրախարույց հաջորդ ոլորտն *անասնապահությունն* էր: Խոշոր եղջերավոր անասունները հերերոների տնտեսության հիմքն էին: Անասուններ ունենալը հերերոների համար նշանակում էր նաև ունենալ հարստություն, հեղինակություն և իշխանություն: Սակայն աստիճանաբար անասունները նույնպես անցնում էին գաղութարարների ձեռքը: Գերմանացիները հստակ նպատակ ունեին իրենց աֆրիկյան գաղութի առնչությամբ, այն է՝ դարձնել այն համաշխարհային շուկայում մրցունակ անասնապահական շրջան³⁵: 1902 թ. արդեն հերերոների ձեռքում մնացել էր ընդամենը 45 910 գլուխ խոշոր եղջերավոր անասուն: Գերմանացի վերաբնակները նրանցից գնել կամ զենքով առգրավել էին մոտ 44 490 խոշոր եղջերավոր անասուն³⁶:

30 Gerhard Pool, *Samuel Maherero* (Windhoek: Gamsberg Macmillan, 1990), 117, ըստ Benjamin Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910: the aboriginal Tasmanians, the Yuki of California, and the Herero of Namibia," *Journal of Genocide Research* 6, no. 2 (2004): 181.

31 Տե՛ս John H. Wellington, *South West Africa and its Human Issues* (Oxford: Oxford Press, 1967), 194, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

32 Տե՛ս Jon Bridgman and Leslie J. Worley, "Genocide of the Hereros," in *Century of Genocide Critical Essays and Eyewitness Accounts*, eds. Samuel Totten and William S. Parsons (New York and London: Routledge, 2009), 17:

33 Տե՛ս Bridgman, *The Revolt of the Hereros*, 52, Wellington, *South West Africa and its Human Issues*, 197, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

34 Տե՛ս Bley, *South West Africa under German Rule, 1898-1914*, 139, Brian Wood ed., *Namibia 1884-1984: Readings on Namibia's History and Society* (London: Namibia Support Committee, 1988), 195, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

35 Տե՛ս Theodor Leutwein, *Elf Jahre Gouverneur in Deutsch Südwestafrika* (Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1907), 410, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

36 Տե՛ս Drechsler, *Let Us Die Fighting*," 119, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

Պետք է նշել նաև, որ տեղացիներն ունեին կովերի պաշտամունք: Ըստ հերերոների առասպելների՝ Աստված հերերոներին տվել էր կով և ցուլ, իսկ մնացած ժողովուրդներին՝ նվազ արժեքավոր նվերներ: Հերերոների բառապաշարն այնքան էլ հարուստ չէր, սակայն ուներ մոտ հազար բառ, որոնք առնչվում էին կովերին: Ուստի պատահական չէ, որ երբ անասունները վտանգվում էին, հիմնականում խաղաղասեր հերերոները կարող էին վերածվել ահարկու զինվորների³⁷:

Այսպիսով՝ հողի և անասունների բռնագրավումը միայն տնտեսական հիմքեր չունեն: Այն մեծ ազդեցություն ունեցավ նաև հերերոների ինքնության ու մշակույթի վրա: Անասունները սերտորեն կապված էին ցեղային հավատալիքների հետ. հերերոների համար անասունների վաճառքը մեղք էր նախնիների հանդեպ, որոնցից նրանք ստացել էին կովերի հոտերը: Նախնիների պաշտամունքը սերտորեն կապված էր անասուններ ունենալու հետ, ուստի նրանց կորստով վտանգվում էր նաև այդ պաշտամունքը³⁸: Այդպիսով խարխվում էր հավատալիքների ողջ համակարգը, որը ցեղային մշակույթի կարևորագույն մասն էր³⁹: Նույնը կարելի է ասել հողի մասին⁴⁰:

Գերմանական *առևտրորեն ու դրանից առաջացած պարտքերը* տնտեսական հակասությունների երրորդ պատճառն էին: Տարիներ շարունակ հերերոներն ապրանքներ էին ձեռք բերում գերմանացի առևտրականներից, որոնք չափազանց բարձր տոկոսադրույքներ էին գանձում փոխառություն տրամադրելու համար: Ավելին՝ գերմանացիներն ուղղակիորեն հորդորում էին հերերոներին վարկով ապրանքներ գնել⁴¹:

Պարտքերը հաճախ այնքան մեծ էին լինում, որ հերերոները ստիպված դրանց դիմաց տալիս էին իրենց անասուններին և հողերը: Երբ նահանգապետ Լոյթվելը փորձեց հանգուցալուծում տալ այս խնդրին, դա փաստացի ավելի վատ հետևանքներ ունեցավ:

Նահանգապետի 1903 թ. հուլիսի 23-ի որոշմամբ՝ պարտատերերին տրվում էր մեկ տարի ժամանակ հերերոներից իրենց պարտքերը հավաքելու համար, իսկ ժամկետի լրանալուց հետո բոլոր պարտքերն անվավեր էին ճանաչվելու: Այդ որոշումն ուժի մեջ մտավ 1903 թ. նոյեմբերի 1-ին: Որպես արդյունք, պատմաբան Ջոն Վելինգթոնի խոսքերով, «առևտրականները գայլերի ոհմակի նման հարձակվեցին հերերոների

37 St'u Bridgman, *The Revolt of the Hereros*, Chapter 1, ըստ Bridgeman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 17:

38 St'u Heinrich Vedder, *South West Africa in early times* (New York: Barnes & Noble, 1966), 47, 162, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 48: St'u Bridgman, *The Revolt of the Hereros*, Chapter 1, ըստ Bridgeman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 17:

39 St'u Hendrik Gerhardus Luttig, *The religious system and social organization of the Herero: A study in Bantu culture* (Utrecht: Kemink & Zoon, 1933), 3, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 48:

40 St'u Carl-J. Hellberg, *Mission, colonialism, and liberation: The Lutheran Church in Namibia 1840-1966* (Windhoek: New Namibia Books, 1997), 13, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 48:

41 St'u Tilman Dederig, ““A Certain Rigorous Treatment of All Parts of the Nation”: The Annihilation of the Herrero in German South West Africa, 1904,” in *The Massacre in History*, ed. by Mark Levene & Penny Roberts (New York and Oxford: Berghahn Books, 1991), 206:

վրա»⁴²։ Բնականաբար, գերմանացի առևտրականները սկսեցին հերերոներից պահանջել հնարավորինս շուտ վերադարձնել իրենց գումարը⁴³։ Այդ գործընթացն ուղեկցվում էր բազմաթիվ չարաշահումներով և խարդախություններով։ Պարտապանները երբեմն ոստիկանական համագեղատներ էին հազնում պարտքեր ունեցողներին ահաբեկելու համար, երբեմն օգտագործվում էր բանակը, իսկ դատարանները մշտապես գերմանացիների օգտին էին վճիռ կայացնում։ Հերերոների դեմ միայն քաղաքացիական դատարանում 106 հազար պահանջ էր ներկայացվել⁴⁴։ Այդ պահանջները մեծ գայրույթ էին առաջ բերում հերերոների շրջանում։

Մյուս կողմից՝ հերերոները լավ չէին պատկերացնում եվրոպական ֆինանսական համակարգը և պարտքի դիմաց ունեցվածքի բռնագրավումն ընկալում էին իբրև գողություն, ինչն ավելի էր սրում երկու համայնքների միջև հարաբերությունները։ Հերերոներն ավանդաբար տարիներն անվանակոչում էին ըստ տեղի ունեցած ամենակարևոր իրադարձության։ Եվ պատահական չէ, որ 1903 թ. անվանվեց «առևտրականների և խարդախության տարի»⁴⁵։

Բացի տնտեսական պատճառներից՝ ոչ պակաս նշանակություն ուներ նաև *ընդհանուր խաղաղական վերաբերմունքը տեղաբնիկների նկատմամբ*։

Հերերոների սպանությունները գաղութարարների կողմից սովորական երևույթ էին։ Մշտապես թիրախավորվում էին հերերո կանայք։ Դրա պատճառը սեռային անհավասար բաշխվածությունն էր, որ ստեղծվել էր վերաբնակիչների շրջանում։ 1903 թ. գերմանական հարավարևմտյան գաղութում ապրում էին 3 970 եվրոպացի տղամարդ և միայն 712 եվրոպացի կին։ Այս պայմաններում հերերո կանայք հաճախ էին դառնում բռնության զոհ։ Ավելին՝ գերմանացիները նույնիսկ հատուկ տերմիններ էին ստեղծել իրենց գործողությունների համար՝ «Verkauffung» կամ «գնալ տեղացիների մոտ» և «Schmutzwirtschaft» կամ «կեղտոտ գործ»⁴⁶։

Դեռևս 1902-1903 թթ. գեներալ Լոյթվեյլը գիտեր, որ հերերոները գենք էին ձեռք բերում պորտուգալացիներից և Հարավային Աֆրիկայից՝ Բարեհուստ հրվանդանից՝ չնայած 1897 թ. գենք ձեռք բերելու արգելքի հրամանին։ 1903 թ. օգոստոսին արդեն Լոյթվեյլը զեկուցում էր, որ ապստամբությունը մոտենում է⁴⁷։

Ապստամբության նախօրեին հերերոների առաջնորդներից մեկի որդին իր կնոջ հետ հյուրընկալվում է Դիթրիխ անունով գերմանացի մի վերաբնակի տանը։ Գիշերը տանտերը սեռական բռնության է ենթարկում և սպանում հերերո կնոջը։ Գեր-

42 Wellington, *South West Africa and Its Human Issues*, 198.

43 St'u Bridgman and Worley, "Genocide of the Hereros," 19:

44 St'u Jeremy Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero: Kaiser Wilhelm II, His General, His Settlers, His Soldiers* (Cape Town: University of Cape Town Press, 2011), 83:

45 St'u Wellington, *South West Africa and Its Human Issues*, 198, Drechsler, "Let Us Die Fighting," 118, ըստ Bridgeman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 19:

46 St'u Paul Rohrbach, *Deutsche Kolonialwirtschaft* (Berlin and Schöneberg: Buchverlag der Hilfe, 1907), 243, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 182:

47 St'u Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, 41-42:

մանական դատարանը սկզբում արդարացնում է Դիթրիխին, սակայն բարձրացած դժգոհությունների մեծ ալիքից հետո միայն դատապարտում է նրան երեք տարվա ազատազրկման՝ սպանության մեղադրանքով: Հերերոների համար այս ոճրագործությունն իրենց համայնքի խոցելիության և անպաշտպան լինելու ևս մեկ ապացույց էր. եթե նման բան կարող էր տեղի ունենալ իրենց առաջնորդներից մեկի ընտանիքի հետ, ապա ոչ մի հերերո ապահովագրված չէր⁴⁸:

Սա, սակայն, եզակի դիպված չէր: Երբ շվեյցարական «Berner Tagwacht» թերթը հոդված է տպագրում երեք գերմանացիների կողմից մեկ այլ հերերո կնոջ բռնաբարության և նրա ամուսնու սպանության մասին, տեղական իշխանություններն արձագանքում են, որ նման դեպքերն այնքան շատ են, որ նույնիսկ կարիք չկա բոլորը լուսաբանելու⁴⁹:

Հերերոների ընդվզումը և պատերազմի սկիզբը

Ստեղծված պայմաններում հերերոների առաջնորդ Սամուել Մահարերոն դիմում է այլ ցեղերի առաջնորդներին՝ առաջարկելով գեներ վերցնել և թեկուզ գոհվել, բայց կոիվը նախընտրել կոտորածից⁵⁰:

1904 թ. հունվարի կեսերին հերերոները սկսեցին հարձակումներ գործել եվրոպացիների տների վրա: Հետաքրքիր է, որ զինյալներն իրենց առաջնորդից հրաման էին ստացել խնայելու կանանց, երեխաներին, աֆրիկացիներին և, բացի գերմանացիներից, մյուս եվրոպացիներին⁵¹: Եվ հրամանը կատարվել էր գրեթե անշեղորեն, քանի որ առաջին սպանվածները՝ բացառությամբ 10 հոգու, 150 գերմանացի տղամարդիկ էին⁵²: Սա արվում էր, որպեսզի սպիտակամորթ մյուս գաղութարարները չցանկանային միանալ գերմանական զինված ուժերին, և հերերոների առաջխաղացմանը դիմակայությունը համընդհանուր չդառնար:

1904 թ. սկզբին հերերոներն ունեին 7 000-8 000 զինյալ, իսկ գերմանական ուժերը բաղկացած էին 800 զինվորից, նույն թվով կովոդներից կազմված պահեստագործից, 400 զինված գերմանացի բնակիչներից և 250 աֆրիկացի սկաուտներից: Իսկ արդեն փետրվար-մարտ ամիսներին Գերմանիայից ժամանեցին ևս մոտ 1 500 տղամարդ 1

48 St'u South-West Africa Administrator's Office, *Report on the Natives of South-West Africa and their Treatment by Germany* (London: His Majesty's Stationery Office, 1918), 54-55, Wellington, *South West Africa and Its Human Issues*, 199-200, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 183:

49 St'u Drechsler, "Let Us Die Fighting," 133-134, ըստ Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 183:

50 St'u Leutwein, letter to the editor of Deutsch Südwestafrikanische Zeitung, Nov. 5, 1903, quoted in Goldblatt, *History of South West Africa* (Cape Town: Juta and Company Limited, 1971), 147, Bridgman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 8, Mark Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold: Europe's Conquest of Indigenous Peoples* (New York: Grove Press, 2000), 311-312, 314, 319, ըստ Ben Kiernan, *Blood and Soil: A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur* (London: Yale University Press, 2007), 381-382:

51 St'u Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 16:

52 St'u Bridgman, *The Revolt of the Herero*, 74, Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 314, 320, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 382:

000 ձիերով՝ իրենց հետ բերելով 10 միավոր հրետանի և 6 գնդացիր: Իր ենթակայության տակ ունենալով 2 500 զինվոր՝ գերմանացի կառավարիչ Լոյթվեյնը մարտին և ապրիլին փորձեց շրջապատել հերերոներին: Սակայն որոշ ժամանակ անց գերմանական զորքերը ստիպված էին նահանջել՝ հաշվի առնելով հիվանդությունների տարածումը և հերերոների հարձակումները⁵³: Եվ այսպես, ապստամբությունը հաջող սկսվեց հերերոների համար: Հերերոների մոտ 3 000-անոց բանակը երկու ճակատամարտերում՝ մարտին և ապրիլին, հաղթանակներ տարավ⁵⁴: Նրանք կռվի ընթացքում հաճախ նույնիսկ կրկնօրինակում էին պրոսական մարտավարությունը⁵⁵: Ապստամբները նաև կտրել էին հեռագրատան գծերը, քանդել երկաթուղային ուղիները, ավերել գյուղական տնտեսությունները և գրավել ռազմական փոքր կայանները, սակայն ընդհանուր ռազմավարություն չունենալով՝ նրանք չկարողացան զարգացնել այդ նախնական հաջողությունները⁵⁶:

Հետաքրքիր է, որ նույնիսկ այսպես անհաջող ընթացող պատերազմի պայմաններում նահանգապետ Լոյթվեյնը փորձեց խուսափել ծայրահեղ դաժանությունից: Թեև նա պահանջում էր հերերոներից անվերապահորեն հանձնվել, սակայն իր մայիսի 30-ի հայտարարության մեջ խոստանում էր ներում շնորհել բոլոր նրանց, ովքեր կհանձնվեին, և ովքեր ներգրավված չէին սպիտակամորթների սպանությունների մեջ: Ընդ որում, նրա այս խաղաղասիրական քաղաքականությունը չափազանց վատ ընդունվեց զինվորականների, գաղութարարների և Գերմանիայի հանրության կողմից: Սակայն նահանգապետը պնդում էր, որ նման դիրքորոշում ունեցող մարդիկ գաղափար չունեն տեղական պայմանների մասին և «մոլեռանդներ են, որոնք ցանկանում են տեսնել հերերոների իսպառ ոչնչացումը»⁵⁷:

Լոյթվեյնն իր կառավարման տասնմեկ տարիների ընթացքում փորձեց կիրառել նաև դիվանագիտական միջոցներ և ուժի դիմել միայն ծայրահեղ անհրաժեշտության դեպքում: Նա խուսափում էր գերմանացի վերաբնակների ցանկություններին հազուրդ տալուց՝ հասկանալով, որ չի կարողանա հաղթել հերերոներին ռազմական ուժով, ինչպես նաև իր ցանկությամբ պահպանել եղած պայմանավորվածությունները⁵⁸:

1904 թ. հունիսին Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայի գաղութ լրացուցիչ ուժերով ժամանեց գեներալ Լոթհար ֆոն Տրոտան: Որպես գաղութի կառավարիչ փոխարինելով Լոյթվեյնին՝ նա կտրականապես հրաժարվեց ապստամբների հետ բա-

53 St'u Timothy J. Stapleton, *A History of Genocide in Africa* (Santa Barbara: ABC-CLIO, 2017), 15:

54 St'u Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 320-324, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 382:

55 St'u Andreas Selmecki and Dag Henrichsen, *Thomas Pynchon und die Geschichte der Herero* (Bielefeld, 1995), 59-60, ըստ Mark Levene & Penny Roberts (eds.), *The Massacre in History* (New York and Oxford: Berghahn Books, 1999), 206:

56 St'u Drechsler, "Let Us Die Fighting," 144:

57 St'u BAB, R 1001/2115: Leutwein to Auswärtiges Amt, Kolonial Abt., 3 June 1904, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 26:

58 St'u Helgine Gertrud Ritter-Petersen, *The Herrenvolk mentality in German South West Africa 1884-1914* (Pretoria: University of South Africa, 1991), 157, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 45:

նակցություններից և պահանջեց նրանցից անվերապահորեն հանձնվել⁵⁹: Սակայն հերերոները կարողացան մինչև 1904 թ. հուլիս հաջողությամբ շարունակել հարձակումը⁶⁰:

Այսպիսով՝ 1904 թ. հունվար-հունիս ամիսները կարելի է համարել պատերազմի առաջին փուլը:

Ցեղասպանական քաղաքականության գաղափարական հիմնավորումը

Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայում գերմանական քաղաքականությունը հիմնված էր բացահայտ ռասայական խտրականության վրա: Սևամորթներին արգելված էր ձի վարել, քայլել արահետներով, նրանք չէին կարող ունենալ հեծանիվներ կամ այցելել գրադարաններ: Գաղութի դատական ատյաններում մեկ գերմանացու խոսքն ուներ յոթ աֆրիկացու խոսքի արժեք⁶¹: Ավելին՝ շատ հաճախ գերմանացիները հերերոներին չէին դիտարկում որպես մարդ, այլ ընդունում էին նրանց որպես կենդանիներ, օրինակ՝ պավիաններ⁶²:

Հարավարևմտյան Աֆրիկան դարձավ նաև առաջին խոշոր լաբորատորիաներից մեկը, որտեղ գործնականում կիրառվեցին ռասայական գերակայության սոցիալ-դարվիսյան տեսությունները: Հետաքրքրական է, որ գերմանացի պրոֆեսոր Օյգեն Ֆիշերը Նամիբիա էր ժամանել գենետիկական հետազոտություններ իրականացնելու նպատակով և ուսումնասիրում էր հերերոներին ու մուլատներին՝ հերերո կանանց և գերմանացի տղամարդկանց սերունդներին⁶³: Հերերոների ցեղասպանության ընթացքում Ֆիշերը գաղութային համակենտրոնացման ճամբարներում ռասայի վերաբերյալ բժշկական փորձարկումների շրջանակներում հերերո բանտարկյալներին ենթարկել է ստերիլիզացման, ներարկել ջրծաղիկի, տիֆի և տուբերկուլյոզի հարուցիչներ: Նա նաև հիմք է դրել ժառանգական «թերաբժեքության» գաղափարին: Կողմնակից լինելով հերերոների ցեղասպանությանը՝ Ֆիշերը նրանց դիտարկում էր որպես «ստորադաս ռասա»⁶⁴: 1913 թ. նա հրապարակեց իր բացահայտումները՝ ներկայացնելով դրանք որպես ավստրիացի Գրեգոր Մենդելի մշակած գենետիկական ժառանգության սկզբունքները մարդկանց նկատմամբ կիրառելու առաջին փորձ⁶⁵:

59 St'u Stapleton, *A History of Genocide in Africa*, 16:

60 St'u John Dugard (ed.), *The South West Africa / Namibia Dispute* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1973), 25:

61 St'u Ferguson, *Civilization: The West and the Rest*, 177:

62 St'u Bruce Vandervort, *Wars of Imperial Conquest in Africa, 1830-1914* (London: Routledge, 2006), 196, Neta C. Crawford (ed.), *Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 227:

63 St'u Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda* (Princeton: Princeton University Press, 2020), 12:

64 St'u Alliance for Human Research Protection, "Germany's Colonial Genocide in Namibia (Part 2)," <https://ahrp.org/germanys-colonial-genocide-in-namibia-part-2/>, դիտվել է՝ 14.01.2022:

65 St'u Ferguson, *Civilization: The West and the Rest*, 180:

Ֆիշերի գիրքը՝ «Ցեղային հիգիենայի և մարդկային ժառանգականության սկզբունքները», 1923 թ. Լանդսբերգի բանտում կարդացել է Հիտլերը, որի վրա ռասայական հիգիենայի մասին գաղափարները մեծ ազդեցություն են ունեցել⁶⁶։ Ռասայական հիգիենայի գաղափարի հիմքում Ֆիշերը դնում էր «գերմանական հիանալի ազգի փրկության» շարժառիթը⁶⁷։ Նա դեմ էր խառնամուսնություններին՝ պնդելով, որ դրանք կոպտորեն եղծում են «ռասայական հիգիենան», աղտոտում և թուլացնում ամբողջ ռասան։ Ուստի Հիտլերն իր «Իմ պայքարը» գրքում ներառեց Ֆիշերի գաղափարները՝ պնդելով, որ արիական արյունը պետք է մաքուր մնա և չաղտոտվի ցածրակարգ ռասաների արյամբ⁶⁸։ 1933 թ. նա Ֆիշերին նշանակեց Բեռլինի Ֆրեդերիկ Ուլյամի (այժմ՝ Հումբոլդտի) անվան համալսարանի ռեկտոր⁶⁹, որտեղ նա բժշկություն էր դասավանդում նացիստ բժիշկներին։

Գերմանիայի՝ գաղութային տերություն դառնալու ժամանակաշրջանում առաջ եկավ իր գաղութներից մեկում «Նոր Գերմանիայի» ստեղծման գաղափարը, որտեղ կարող էին բնակություն հաստատել գերմանացիները և ընդարձակել Գերմանիայի տարածքը։ 19-րդ դարի վերջին Գերմանիայի բնակչության թիվն արագ աճում էր։ 1890-1913 թթ. ընկած ժամանակահատվածում այն 45 միլիոնից հասավ 65-ի։ Մեծ թվով գերմանացիներ արտագաղթում էին իրենց երկրից՝ հիմնականում հաստատվելով ԱՄՆ-ում։ Իսկ Բեռլինը ձգտում էր գերմանացիներին պահելու գերմանական հողերում՝ արտագաղթող գերմանացիներին ուղղորդելով դեպի Հարավարևմտյան Աֆրիկա։ Սակայն, չնայած Գերմանիայի գործադրած ջանքերին, քիչ գերմանացիներ էին հետաքրքրված Գերմանական Հարավ-արևմտյան Աֆրիկայով։ Նրանք դժկամությամբ էին տեղափոխվում այդ անկայուն տարածաշրջան՝ շատ քիչ ենթակառուցվածքներով⁷⁰։

Պատերազմի երկրորդ փուլը և հերերոների պարտությունը

Պարտությունը հերերոների դեմ պատերազմում կվտանգեր գաղութացման ամբողջ ծրագիրը և Գերմանիային կխայտառակեր եվրոպացի մրցակիցների աչքերում։ Դա էր գեներալ Լոտար ֆոն Տրոտսկին Հարավարևմտյան Աֆրիկա ուղարկելու և պատերազմի ընթացքին անձամբ հետևելու համար նրան այդ գերմանական գաղութի զորքերի հրամանատար նշանակելու պատճառը։ Ֆոն Տրոտսկան փորձված գեներալ էր, ով ուներ Գերմանական Արևելյան Աֆրիկայում գաղութային ելույթների ճնշման, ինչ-

66 St'u W. Michael Byrd, Linda A. Clayton, *An American Health Dilemma: Race, Medicine, and Health Care in the United States 1900-2000*, vol. 2 (New York: Routledge, 2002), 283:

67 St'u Casper Erichsen, David Olusoga, *The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide and the Colonial Roots of Nazism* (London: Faber & Faber, 2010), 251:

68 St'u Stella Morabito, *The Weaponization of Loneliness: How Tyrants Stoke Our Fear of Isolation to Silence, Divide, and Conquer* (New York: Bombardier Books, 2022), 20-21:

69 St'u "Rektorsreden im 19. und 20. Jahrhundert," <https://www.historische-kommission-muenchen-editionen.de/rektorsreden/anzeige/index.php?type=universitaet&id=104>, դիտվել է՝ 14.01.2022:

70 St'u Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, 51-52:

պես նաև Չինաստանում Բոնցքամարտիկների խռովության⁷¹ դեմ պայքարելու փորձ⁷²։ Նրա ժամանումը խորհրդանշում էր հերերոների հետ հնարավոր հաշտեցման և բանակցությունների միջոցով խնդրի լուծման կողմնակից նահանգապետ Լոյթվեյնի քաղաքականության տապալումը և ավելի կոշտ միջոցների կողմնակից Ֆոն Տրոտայի ռազմավարության հաղթանակը։

Ամառվանից սկսած՝ հերերոներն իրենց ընտանիքներով և անասունների հոտերով սկսում են կենտրոնանալ երկրի հյուսիսում՝ Վաթերբերգում։ Թեև դա շահավետ էր գյուղատնտեսական նպատակներով, քանի որ այդ շրջանի հողերն առավել բարեբեր էին ու կարող էին սննդով ապահովել համայնքին, սակայն այդքան մարդու կենտրոնացումը մի տեղում շուտով հանգեցնում է բնական ռեսուրսների սպառմանը և համաճարակի տարածմանը։ Բացի այդ՝ դա նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում գեներալ Ֆոն Տրոտայի համար տարածքը շրջափակելու առումով⁷³։

1904 թ. օգոստոսին Վաթերբերգում Համակարիի ճակատամարտում հերերոները ծանր պարտություն կրեցին անհամեմատ լավ զինված և կազմակերպված գործող գերմանացիներից։ Դրան հետևեց վիրավորների, գերիների, այդ թվում նաև՝ կանանց ու երեխաների կոտորածը հրանոթների և գնդացիների կրակի ներքո։ Ֆոն Տրոտան հրահանգեց նաև գնդակահարել բոլոր զինված տղամարդկանց, որոնք հայտնվել էին գերմանական գերության մեջ։ Միայն ապստամբների մի մասին հաջողվեց օգոստոսի 11-ին և 12-ին դուրս պրծնել գերմանական շրջափակումից։

Ցեղասպանության իրականացման ձևերը, ընթացքը և որոշումը

Այն փաստը, որ գեներալ Ֆոն Տրոտան մարտից առաջ Վաթերբերգում ռազմագերիների ճամբարներ էր բացել, հուշում է, որ այդ պահին նա դեռ չէր պատրաստվում ոչնչացնելու հերերոներին, սակայն հաջորդող շաբաթների ընթացքում առաջ եկավ նաև այդ նպատակը⁷⁴։

Քանի որ հնարավոր չեղավ միանգամից զինվորական ուժով կոտորել Վաթերբերգում կուտակված մոտ 60 հազար հերերոներին, ընտրվեց նրանց դեպի անապատ քշելու միջոցով ոչնչացնելու մարտավարությունը։ Դեպի արևմուտք, հարավ և հյուսիս-արևելք բոլոր ուղիները փակվեցին, ստեղծվեց շուրջ 250 կմ երկարությամբ պահակապատնեշ, նաև վերահսկողության տակ վերցվեցին ջրի բոլոր աղբյուրները⁷⁵։

71 Բոնցքամարտիկների ապստամբությունը «Արդար և ներդաշնակ բռնցքների հասարակության»՝ օտարների դեմ մղած հակաիմպերիալիստական և հակաքրիստոնեական պայքարն էր Հյուսիսային Չինաստանում 1899-1901 թթ.։ Ապստամբները հայտնի էին *Բոնցքամարտիկներ* անվամբ, քանի որ նրանցից շատերը զբաղվել էին չինական մարտարվեստով։

72 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 382:

73 St'u Levene & Roberts (eds.), *The Massacre in History*, 208:

74 St'u George Steinmetz, "The First Genocide of the 20th Century and its Postcolonial Afterlives: Germany and the Namibian Ovaherero," *The Journal of International Institute* 12, no. 2 (2005): 4, <https://quod.lib.umich.edu/j/jii/4750978.0012.201/--first-genocide-of-the-20th-century-and-its-postcolonial?rgn=main;view=fulltext>, դիտվել է՝ 30.09.2024:

75 St'u Levene & Roberts (eds.), *The Massacre in History*, 210:

Ֆոն Տրոտսկան ուղարկում է շարժունակ ջոկատներ, որոնք պետք է հետապնդեին վերապրածներին, սակայն պարզվեց, որ դա ոչ միայն ծախսատար, այլև դժվար իրագործելի նախաձեռնություն էր՝ հաշվի առնելով տարածքի բնական բարդ պայմանները: Սա կարևոր դրվագ է, քանի որ դա փոխում է հակամարտության բնույթը՝ այն պատերազմականից վերածելով ցեղասպանականի⁷⁶: Ու թեև թե՛ գերմանացի միսիոներների, թե՛ սպայակազմի շրջանում կար որոշակի տարաձայնություն ջախջախված հակառակորդին հետապնդելու քաղաքականության վերաբերյալ, բայց գեներալը ոչ մի զիջման մասին լսել չէր ուզում՝ պատճառաբանելով, որ դա կարող էր տանել հին ցեղային համակարգի վերականգնման, որն ու թե շուտ նոր արյունահեղության կհանգեցներ, հետևաբար միակ լուծումը հերերոների գոյության բացառումն էր⁷⁷:

Ֆոն Տրոտսկան 5 հազար զինվոր տեղակայեց այն բլուրների շրջակայքում, որտեղ ապրում էին 60 հազար հերերոները: Գերմանացիները հավաքեցին հերերոներին ու նրանց նախիրները, առգրավեցին նրանց ջրհորները: Դեպի Կալահարի անապատ քշվելու ճանապարհին հերերոներին զրկում էին ջրից և հանդիպող ջրի աղբյուրներն էլ թունավորում էին: Մի քանի ամսվա ընթացքում ստեղծված պայմանների զոհ դարձավ հերերո տղամարդկանց, կանանց և երեխաների մեծ մասը:

Գերմանական գլխավոր շտաբի պահպանվող փաստաթղթերում հանդիպում ենք հետևյալ վկայությանը. «Ոչ մի ջանք, ոչ մի միջոց չխնայվեց թշնամուն դիմադրության վերջին պաշարներից զրկելու համար. կիսամեռ կենդանու նման նրան քշում էին ջրհորից ջրհոր, մինչև որ նա վերածվեց բնության իսկ կողմից ջլատված գոհի: Ջրագուրկ Օմահեկեն պետք է ավարտին հասցներ գերմանական զենքի գործը՝ հերերո ժողովրդի ոչնչացումը»⁷⁸:

Վերը նկարագրված իրադարձություններն ուղեկցվեցին գեներալ Ֆոն Տրոտսկի հոկտեմբերի 2-ի հրամանով, որը հայտնի է որպես «Vernichtungs Befehl» կամ «բնաջնջման հրաման». «Ես՝ գերմանացի զինվորների մեծ գեներալս, այս ուղերձն եմ հղում հերերո ժողովրդին. հերերոներն այլևս գերմանական հպատակներ չեն: Նրանք սպանել, թալանել ու կտրել են վիրավոր զինվորների ականջները, քթերն ու մարմնի այլ մասեր, իսկ հիմա վախենալով հրաժարվում են կռվել... Հերերոները պետք է հեռանան երկրից: Եթե ոչ, ես դա անել կստիպեմ նրանց թնդանոթներով: Գերմանական երկրի սահմաններում յուրաքանչյուր հերերո, լինի զինված, թե անզեն, խոշոր եղջերավոր անասուններով, թե առանց դրանց, գնդակահարվելու է: Այլևս չեմ ընդունի կանանց և երեխաների, այլ հետ կքշեմ դեպի իրենց ժողովուրդը կամ նրանց գնդակահարելու հրաման կտամ: Սրանք են իմ խոսքերը՝ ուղղված հերերո ժողովրդին»⁷⁹:

76 St'u Henrik Lundtofte, ““Ich glaube, dass die Nation als solche vernichtet werden muss...” – Radikaliseringen af den tyske nedkæmpelsen af hereroopstanden 1904,” *Den Jyske Historiker*, 90 (2000): 88-90, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 27:

77 St'u Grosser Generalstab, *Die Kämpfe der Deutschen Truppen in Südwestafrika*, vol. 1 (Berlin: Mittler und Sohn, 1906), 212, ըստ Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 210:

78 Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 213.

79 Dugard (ed.), *The South West Africa / Namibia Dispute*, 25-26, Marion Wallace, *History of Namibia: From the Beginning to 1990* (New York: Oxford University Press, 2011), 165.

Այս հրամանում բացեփառ արտահայտվում էր հերերո ժողովրդին ոչնչացնելու՝ ցեղասպանության մտադրությունը: Սովորաբար ցեղասպանության կազմակերպիչները փորձում են քողարկել իրենց գործողությունները՝ հետագայում պատասխանատվությունից խուսափելու համար, սակայն այս դեպքում նպատակները և ծրագրերը բացահայտորեն հրապարակվում էին:

Ֆոն Տրոտան անձամբ է ընթերցում իր հայտարարությունը հերերո բանտարկյալների առաջ, այնուհետև՝ մասնակցում մի քանիսին կախաղան բարձրացնելու արարողությանը: Այդ փաստաթուղթը թարգմանվում և տարածվում է նաև հերերոների լեզվով:

Ֆոն Տրոտան հաստատական էր, նա բազմիցս հրապարակայնորեն արտահայտվել էր այդ մասին: Այսպես, բեռլինյան մի թերթի տված հարցազրույցի ժամանակ նա նշել է, որ «հնարավոր չէ մարդկայնորեն պատերազմ վարել ոչ մարդկանց դեմ»⁸⁰: Մեկ այլ առիթով նա նշել էր. «Իմ քաղաքականությունն է եղել և է ուժ կիրառել ահաբեկելով և դաժանաբար: Ես կոչնչացնեմ ապստամբ ցեղերին արյան և ոսկու գետերի միջոցով: Միայն հիմնովին արմատախիլ անելուց հետո ինչ-որ բան կարող է ծիլ տալ»⁸¹: Իսկ 1904 թ. հոկտեմբերի 4-ին՝ հայտնի հրամանից երկու օր անց, նա Գերմանիայի գլխավոր շտաբի պետին գրել է հետևյալը. «Ես կարծում եմ, որ այս ազգը՝ որպես այդպիսին, պետք է ոչնչացվի: Ես կարծում եմ, որ ավելի լավ է, որ ազգը կորչի, քան վարակի մեր զինվորներին»⁸²: Ավելին՝ նա ինքն էր ստանձնում այդ գործողությունների իրականացումը՝ պահանջելով կոշտ վերաբերմունք ցուցաբերել ազգի բոլոր հատվածների նկատմամբ⁸³: Լոյթվեյնին գրած մի նամակում նա ավելի անկեղծ էր. «Իմ իշխանության շրջանում գաղութի արևելյան սահմանը մնալու է փակված, և հերերոների ահաբեկումը շարունակվելու է: Այդ ազգը պետք է ոչնչացվի երկրի երեսից: Չկարողանալով ոչնչացնել նրանց զենքի միջոցով՝ ես կհասնեմ այդ նպատակին այլ ճանապարհով»⁸⁴:

Տրոտան իր գործողությունները հիմնավորում էր նաև ռասայական պայքարի համատեքստում և գրում. «Այս ապստամբությունը ռասայական պայքարի սկիզբն է, որը ես կանխատեսել էի Արևելյան Աֆրիկայի համար դեռևս 1897 թ. կայսերական կանցլերին ուղղված իմ զեկույցներում»⁸⁵:

Ռաֆայել Լեմկինը նկատում է, որ հերերոների ոչնչացումն իրականացվում էր հրազենով, կախաղանով, սովամահությամբ, հարկադիր աշխատանքով, որոնց գումարվում էին նաև մարմնավաճառությունը և ընտանիքների բաժանումը, ինչի հետևանք

80 Berliner Lokalanzeiger, Aug. 2, 1904, in Isabel V. Hull, *Absolute Destruction: Military Culture and the Practices of War in Imperial Germany* (London/Cornell University Press, 2006), 154, Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 328-330, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 382, Robert Gallately, Ben Kiernan, "The Study of Mass Murder and Genocide," in *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, eds. Robert Gallately, Ben Kiernan (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2003), 26.

81 Նույն տեղում:

82 Hull, *Absolute Destruction*, 155-156, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 383.

83 Bundesarchiv Potsdam (BAP), Reichkolonialamt (RKA), vol. 2089, 7, ըստ Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 211.

84 BAP, RKA, vol. 2089, von Trotha to Leutwein, 27 October, 1904, ըստ Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 211-212.

85 Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 333.

քով էլ ծնելիությունը նվագում էր⁸⁶: Հատկանշական է, որ ցեղասպանական գործողություններին մասնակցել են ինչպես գերմանացի վերաբնակներ, այնպես էլ այդ տարածաշրջանի բնիկ ցեղերի անդամներ: Իսկ միսիոներներն ավելի շատ հակված էին հերերոների համայնքը պաշտպանելուն՝ նախընտրելով նրանց տեղափոխել այլ շրջաններ՝ դրանով իսկ ձգտելով պահպանելու իրենց դերակատարությունը և ավելի շատ հերերոների բերելու իրենց ազդեցության դաշտ⁸⁷:

Գերմանական հանրային կարծիքը և քաղաքականության փոփոխությունը

Հերերոների անխտիր ոչնչացման քաղաքականության գործադրումը շարունակվեց մի քանի ամիս, մինչև Գերմանիայի ներսում բարձրացած ընդվզումը ստիպեց դադարեցնել այն: Գերմանիայում սոցիալ-դեմոկրատներն ակտիվորեն քննադատում էին դաժանությունները: Ըստ կուսակցության անդամ Գեորգ Լեդերուրի՝ բնաջնջման հրամանը «հակասում էր պատերազմում մարդասիրության մասին մեր բոլոր պատկերացումներին, նույնիսկ բնիկների դեմ գործադրելու պարագայում»⁸⁸:

Հերերոների մնացուկներին խնայելու որոշումը կայացվեց ամենաբարձր օղակներում: Հետաքրքիր է Գերմանիայի գինված ուժերի շտաբի պետ Ֆոն Շլիֆենի նամակը՝ ուղղված կանցլեր Ֆոն Բյուլովին, ով թեև աջակցում էր Տրոտայի՝ հերերոներին ոչնչացնելու քաղաքականությանը, սակայն նշում էր, որ վերջինս չունի այդքան ռեսուրս իր մտադրությունն իրագործելու համար⁸⁹: Մյուս կողմից՝ նա անհանգստանում էր, թե միջազգային հեղինակության տեսանկյունից ինչ հետևանքներ կարող էր ունենալ այդ քաղաքականությունը, և գերմանական կայսրին հիշեցնում, որ գաղութային նման կոշտ քաղաքականությունը Չինաստանում 1900 թ. արդեն թույլ է տվել Գերմանիայի հակառակորդներին գերմանացիներին պիտակավորել որպես հոների ցեղեր: Բյուլովը նաև մտահոգված էր գաղութներում աշխատուժի հնարավոր պակասով⁹⁰: Կայսրը մեծ դժվարությամբ է համոզվում: Այնուամենայնիվ, արդեն 1905 թ. կայսրն իր նամակներում իր աջակցությունն էր հայտնում Տրոտային՝ նշելով, որ նա լիովին արդարացրել է իր ակնկալիքները⁹¹: Բայց և այնպես, Ֆոն Տրոտան իր դժգոհությունն էր արտահայտում, որ ստիպված էր խնայել շրջափակման մեջ գտնվող որոշ հերերոների: Ինչպես նշում էր Ժամանակակիցներից մեկը, Կալահարիից դուրս եկած հերերոները «դատարկ, ներս ընկած աչքերով կմախքներ էին՝ անուժ ու անհույս»⁹²:

86 Տե՛ս Lemkin, *Lemkin on Genocide*, 274:

87 Տե՛ս Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, 15-16:

88 Helmut Walser Smith, “The Talk of Genocide, the Rhetoric of Miscegenation: Notes on Debates in the German Reichstag concerning Southwest Africa, 1904-1914,” in *The Imperialist Imagination: German Colonialism and its Legacy*, eds. Sara Friedrichsmeyer, Sara Lennox and Susanne Zantop (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1988), 111, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 28.

89 Տե՛ս Gunter Spraul, *Volkmord, 727-728*, ըստ Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 212:

90 Տե՛ս Drechsler, “*Let Us Die Fighting*,” 163-164, in Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 212:

91 Տե՛ս Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, 210.

92 Տե՛ս Jan-Bart Gewald, “Imperial Germany and the Herero of Southern Africa: Genocide and the Quest

Համակենտրոնացման ճամբարներ

Վերապրողների թվում էր հերերոների առաջնորդ Սամուել Մահարերոն, ով մոտ հազար հերերոների հետ հատեց անապատը և կարողացավ հասնել բրիտանական գաղութ Բեչուանալենդը (Բոթսվանա): Մոտ 2 հազար հերերոներ փախան հյուսիս՝ Օվամբուլանդ և Նամալանդի հարավ: Ամենաքիչը 30 հազար հերերոներ մահացան մի քանի շաբաթվա ընթացքում, հիմնականում անապատում⁹³:

Վերապրած հերերոները տեղավորվեցին համակենտրոնացման ճամբարներում: Սրանով լուծվում էր մի քանի խնդիր: Նախ՝ բացառվում էր ապստամբության շարունակությունը, քանի որ վերապրող հերերոները մշտապես վերահսկողության տակ էին: Բացի այդ՝ նրանց օգտագործում էին ծանր աշխատանքներում՝ երկաթգծի և ալեհատ պատնեշների կառուցման համար: Եվ վերջապես՝ նրանց թիվն էականորեն նվազում էր, ինչը գերմանական գաղութային իշխանություններին թույլ էր տալիս տարածքների վերահսկողությունը վերցնել իրենց ձեռքը⁹⁴:

Այս ճամբարները ոչ միայն պետական, այլև նույնիսկ մասնավոր վերահսկողության տակ էին: «Woermann shipping lines» և «Arthur Koppel Company» ընկերությունները վճարում էին գերմանական կառավարությանը և իրավունք ստանում օգտագործելու հերերոների ստրկական աշխատուժն իրենց ձեռնարկությունների համար⁹⁵:

Գերմանական իշխանություններն ընդօրինակել էին անգլո-բուրական պատերազմից հետո հիմնված ճամբարների կառուցվածքը: Իսկ ավելի վաղ նման մարտավարություն կիրառել էին իսպանացիները Կուբայում 1896 թ. և ԱՄՆ-ն Ֆիլիպիններում 1901 թ.:

Ընդհանրապես համակենտրոնացման ճամբարներում ստրկական ուժի օգտագործումը իրարամերժ գաղափարներ էր առաջ բերում: Գաղութարար պետություններում հակաստրկատիրությունն ու մարդասիրությունը ներթափանցել էին հասարակական մշակույթի մեջ, և, օրինակ, 1885 թ. Բեռլինի պայմանագիրը ստորագրած տերությունները հանձն էին առել պայքարել ստրկության ու Աֆրիկայում ստրկավաճառության դեմ, ինչպես նաև Աֆրիկա բերել «քաղաքակրթությունների բարիքները»⁹⁶:

Հետաքրքիր է, որ փորձ էր արվում այս հարկադիր աշխատանքին ևս գաղափարական հիմնավորում տալու: Նշվում էր, որ «հանրային աշխատանքները» ոչ միայն գաղութի զարգացման, այլև տեղացիների «պարապ, հետևաբար անհան-

for Recompense,” in Adam Jones (ed.), *Genocide, War Crimes and the West: History and Complicity* (London: Zed Books, 2004), 62:

93 Տե՛ս Kiernan, *Blood and Soil*, 383-385:

94 Տե՛ս Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 31:

95 Տե՛ս Casper W. Erichsen, *The Angel of Death has descended violently among them: A study of Namibia's concentration camps and prisoners-of-war, 1904-08*, chapter 2 (MA thesis (History), University of Namibia, 2004), 57, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 7:

96 Տե՛ս The National Archives, Kew (TNA), Foreign Office (FO) 881/5181: General Act of the West African Conference, 26 February 1885, Article 6, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 33:

գիստ և վտանգավոր դառնալը» կանխելու համար են⁹⁷: Փաստորեն, համարվում էր, որ հարկադիր աշխատանքը քաղաքակրթելու է աֆրիկացիներին: Պաուլ Ռորբախը հռչակեց, որ աֆրիկացիները կարող են միայն «վաստակել գոյության իրավունքը»⁹⁸:

Սարսափելի էր դրությունը Շնաձկան կղզում, որտեղ բանտարկյալները պահվում էին անմարդկային պայմաններում և օգտագործվում ստրկական աշխատանքներում: Դա ուղեկցվում էր նաև մշտական ծեծով և բռնություններով: Գերմանական պաշտոնական վիճակագրությունը հաղորդում էր հարկադիր աշխատանքներում ներգրավվածների 45 տոկոսի մահվան մասին: Հետագայում աշխատանքային ճամբարները փակվեցին, և «փրկված հերերոները բաժանվեցին փոքր խմբերի և ուղարկվեցին աշխատելու գերմանացի վերաբնակների՝ հազարավոր քառակուսի կիլոմետրերի վրա տարածված հազարավոր ռանչներում ու ֆերմաներում»⁹⁹: 15 000 հերերոներից և 2200 նամաններից մոտ 7 700-ը մահացան ճամբարներում¹⁰⁰:

Սպանվածների և վերապրածների թվերը ստույգ չեն: Սովորաբար նշվում է, որ ցեղասպանությանը զոհ է գնացել 40-70 հազար հերերո: Երբեմն այդ թիվը հասցնում են նույնիսկ 100 հազարի¹⁰¹: Մոտ 15-20 հազար հերերոներ են փրկվել պատերազմից և ցեղասպանությունից¹⁰²:

1905 թ. դեկտեմբերին ընդունվեց բռնագրավման հրամանը, որով հերերոների «ցեղի ամբողջ շարժական և անշարժ գույքը» խլվում էր նրանից: Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայում բնակեցման հանձնակատար Պաուլ Ռորբախը պնդում էր. «Հողի հարցը լուծված է: Հերերոները կորցրել են իրենց հողը, որն այժմ պետական հող է՝ բնակեցված սպիտակամորթներով: Լուծված է նաև անասունների հարցը: Հերերոների բոլոր անասունները ոչնչացված են. անասուն գրեթե չի մնացել: Սակայն դա ողբերգական չի թվում, երբ հիշում ենք երկրի բերրիությունը»¹⁰³: Նկատենք, որ նույն ռճով Ռորբախը հետագայում պաշտպանելու էր Արևմտյան Հայաստանից հայերի տեղահանության մասին Օսմանյան կայսրության իշխող շրջանակների ծրագրերը: Նա նշում էր, որ «Արևմտյան Հայաստանից պետք է դուրս քշել բնիկ հայերին», իսկ նրանց տեղում բնակեցնել Թրակիայից և Ռուսաստանից բերված մահմեդականներին¹⁰⁴:

97 St'u TNA, Colonial Office (CO) 879/52: Milner to Chamberlain, 28 July 1897, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 33:

98 St'u Paul Rohrbach, *Der Deutsche Gedanke in der Welt* (Leipzig, 1912), 134, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 33:

99 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 386:

100 St'u Benjamin Madley, "From Africa to Auschwitz: How German South West Africa Incubated Ideas and Methods Adopted and Developed by the Nazis in Eastern Europe," *European History Quarterly* 35, no. 3 (2005): 181:

101 St'u Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, 138:

102 St'u Madley, "Patterns of frontier genocide 1803-1910," 181:

103 Lemkin, *Lemkin on Genocide*, 276-277.

104 St'u «Հայկական հարց» հանրագիտարան (Երևան, Հայկական հանրագիտարանի գլխավոր խմբագրություն, 1996), 387:

Նամա ժողովրդի պատերազմը

Գերմանացիների իրականացրած ցեղասպանությանը զոհ գնաց նաև 20 հազար բնակչություն ունեցող նամա ժողովրդի կեսը՝ 10 հազարը¹⁰⁵։ Նամաներն ապստամբեցին հոկտեմբերի 4-ին, երբ պարզ դարձավ հերերոների ճակատագիրը։ Ցեղային առաջնորդ Հենրիկ Վիտթոյի գլխավորությամբ նրանք սպանեցին տեղական կոմիսար Ֆոն Բուրգսդորֆին։ Այնուհետև նրանք ոմբակոծեցին Գիբեռնի եկեղեցին, որպեսզի գերմանացիները չկարողանան օգտագործել այն որպես պաշտպանական ամրոց։ Սա պաշտոնականացրեց նամաների և գերմանացիների միջև պատերազմը¹⁰⁶։ Հենրիկ Վիտթոյին հաջողվել էր 2-հազարանոց բանակ ձևավորել, իսկ գերմանական ուժերի ընդհանուր թիվը 15 հազար էր, որոնք արդեն իսկ փորձ էին ձեռք բերել հերերոների ապստամբության ժամանակ¹⁰⁷։

Վիտթոյի բազան տեղակայված էր բազմաթիվ հարակից ցեղերի պատկանող տարածքներում, որոնք բրիտանական Կապի գաղութի¹⁰⁸ մեջ ներառված հողերից Օրանժ գետի երկայնքով ձգվում էին դեպի հյուսիս։ Եվրոպացիներին հայտնի լինելով որպես հոտենտոտներ¹⁰⁹՝ այդ ցեղերը սերում էին Բարեհուսո հրվանդանի առաջին բնակիչներից, բայց ներկայանում էին որպես նամաներ¹¹⁰։ Ռաֆայել Լեմկինը նախատեսել էր իր ցեղասպանության պատմության մեջ առանձին մաս նվիրել հոտենտոտների դեմ իրականացված գործողություններին՝ անդրադառնալով նաև Վիտթոյի ապստամբությանը¹¹¹։

Ուշագրավ է, որ նամաների կազմակերպած դիմադրությունն ավելի հաջող ընթացք է ունենում, քան հերերոներինը։ Օգտագործելով բնակավայրի լեռնային տեղանքը՝ նրանք պարտիզանական կոիվներում մեծ կորուստներ են պատճառում գաղութարարներին։ Հերերոներին վիճակված վաթերբերգյան աղետը դաս էր նամաների համար և ցույց տվեց, որ անհրաժեշտ է խուսափել ուղղակի առնակատումից ու լայնամասշտաբ ճակատամարտերից։

105 St'u Nebe, "Namibia: A timeline of Germany's brutal colonial history":

106 St'u "Timeline of the German and Herero, Nama War and Genocide," <https://www.sahistory.org.za/article/timeline-german-and-herero-nama-war-and-genocide>, դիտվել է՝ 30.09.2024:

107 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 384:

108 Կապի գաղութը (Cape Colony) հոլանդական վերաբնակեցված առաջին գաղութն էր Հարավային Աֆրիկայում՝ Կապստադ կենտրոնով։ Հետագայում այն անցել է անգլիական տիրապետության տակ, իսկ քաղաքը՝ վերանվանվել Քեյփթաուն։

109 «Հոտենտոտ» տերմինի օգտագործումն այժմ վիրավորական է համարվում։ Արևմտյան Քեյփի տարածքի՝ բանտու լեզուներով չխոսող բնիկ ժողովրդի համար նախընտրելի է *Junifun* (նախկինում՝ խոյխոյ) անվանումը։ 17-րդ դարի հոլանդերենում «հոտենտոտ» անվանումը երբեմն օգտագործվում էր բոլոր սևամորթներին նշելու համար։ 18-րդ դարից սկսած՝ «հոտենտոտ» եզրույթն ասոցացվում էր բարբարոսության կամ մարդակերության հետ։ Հոտենտոտների գաղութային պատկերները բնութագրվում էին վայրենությանը, որը հաճախ հուշում է մարդակերության կամ հում մսի սպառման մասին և ռասայականության շրջանակներում ընդգծում ֆիզիոլոգիական այնպիսի առանձնահատկություններ, ինչպիսին էր ստեատոպիգիան։ Այս եզրույթը դեռ օգտագործվում է որոշ կենդանիների և բույսերի անվանումներում։

110 St'u Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 275:

111 St'u Lemkin, *Lemkin on Genocide*, 18, 204-205:

Նամաների առաջնորդները ևս չէին վնասում խաղաղ բնակչությանը և գերիններին¹¹²: Եղել է նույնիսկ մի դեպք, երբ նամա զինյալներն ուղեկցել են գերմանացի կանանց և երեխաներին գերմանական բնակավայր՝ անգամ վտանգելով իրենց կյանքը¹¹³:

Պարտիզանական մարտերը շարունակվեցին նույնիսկ այն բանից հետո, երբ գերմանացիներին հաջողվեց վերցնել նամաների բնակավայրերը: Գերմանական զորքերը նույնիսկ փոխեցին իրենց մարտավարությունը՝ փորձելով փոքր շարժուն խմբերով հետապնդել ապստամբներին: Սակայն տեղանքի վատ իմացությունը թույլ չի տալիս վերջնական հաղթանակ տանել¹¹⁴:

Անդրադառնալով նամաների ապստամբությանը՝ 1905 թ. ապրիլի 22-ին գեներալ Ֆոն Տրոտսան հայտարարում է. «Նրանք, ովքեր ապստամբության սկզբում սպանել կամ հրամայել են սպանել սպիտակամորթներին, օրենքով զրկվել են իրենց կյանքից: Ինչ վերաբերում է չպարտվածներին, որոնք շատ քիչ են, ապա նրանց հետ կկատարվի այն, ինչ հերերոնների հետ, որոնք նույնպես կուրորեն հավատում էին, որ կարող են հաջող պատերազմ մղել գերմանական հզոր կայսրի և գերմանական մեծ ժողովրդի դեմ: Ես ձեզ հարցնում եմ՝ որտեղ են այսօր հերերոնները, որտեղ են նրանց առաջնորդները: Նրանց մի մասը մահացավ սովից և ծարավից, մյուս մասը՝ գերմանական զորքերի գործողություններից: Սա է լինելու հոտենտոտների ճակատագիրը»¹¹⁵: Այլ կերպ ասած՝ գերմանացի գեներալը նշում էր իրենց անպատիժ գործելու հանգամանքը՝ ընդգծելով, որ եթե նամա ժողովրդի ներկայացուցիչները շարունակեն պայքարել գերմանացիների դեմ, ապա այն գործողությունները, որոնք իրականացվել էին հերերոնների նկատմամբ, կարող են կրկնվել այս անգամ նամա ժողովրդի նկատմամբ: Իսկ նրա՝ հերերոնների վերաբերյալ հարցադրումը՝ «որտեղ են այսօր հերերոնները», այլ ձևակերպմամբ կրկնելու էր Հիտլերը արդեն Հայոց ցեղասպանության իրագործման համատեքստում: Հիտլերը խրախուսում էր իր գեներալներին ներխուժել Լեհաստան՝ հարցնելով. «Ո՞վ է, ի վերջո, այսօր խոսում հայերի ոչնչացման մասին»¹¹⁶:

Դիմադրությունն այնքան ուժեղ էր, որ գերմանական կառավարությունը նույնիսկ փոխեց Ֆոն Տրոտային և նրան հետ կանչեց Բեռլին¹¹⁷: Բայց և այնպես ուժերն անհավասար էին, և երբ գաղութային իշխանությունները խոստացան ներում շնորհել գեներալը վայր դրած ու հանձնված նամաներին, շատերը համաձայնեցին, սակայն արժանացան հերերոնների ճակատագրին՝ հայտնվելով աշխատանքային ճամբարներում:

Հետաքրքիր դրվագ կարող է համարվել նամա ժողովրդի ապստամբության առաջնորդներից մեկի՝ Յակոբ Մարենգոյի շուրջ գերմանա-բրիտանական վեճը: Իր պար-

112 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 384:

113 St'u Drechsler, "Let us Die Fighting," 184:

114 St'u Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 54:

115 Erichsen, Olusoga, *The Kaiser's Holocaust: Germany's Forgotten Genocide*, 184-185, Jürgen Zimmerer, "War, Concentration Camps and Genocide", in *Genocide in German South-West Africa: The Colonial War of 1904-1908 and its Aftermath*, eds Jürgen Zimmerer Joachim Zeller (London, Merlin Press, 2008), 51-52:

116 St'u Richard Albrecht, "„Wer redet heute noch von der Vernichtung der Armenier?“ Kommentierte Wiederveröffentlichung der Erstpublikation von Adolf Hitlers Geheimrede am 22. August 1939," *Zeitschrift für Weltgeschichte* 9, no. 2 (2008): 115-132:

117 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 187-188:

տիզանական պայքարի ընթացքում Մարենգոն երբեմն հատում էր սահմանը և անցնում բրիտանական վերահսկողության տակ գտնվող տարածք, որտեղ գերմանական ուժերը չէին կարող հետապնդել նրան: Ավելին՝ նա երբեմն օգնություն էր ստանում տեղաբնիկներից¹¹⁸: 1906 թ. մայիսին Մարենգոն հանձնվում է Քեյփի գաղութային իշխանություններին և բանտարկվում¹¹⁹: Հետագայում նա ազատ է արձակվում, և դա դառնում է բրիտանական, գերմանական և Քեյփի գաղութային իշխանությունների միջև դիվանագիտական հայտարարությունների ակտիվ փոխանակումների պատճառ:

Ի վերջո նա սպանվեց 1907 թ. սեպտեմբերի 21-ին Քեյփի գաղութի ոստիկանության մայոր Էլլիոթի կողմից, երբ ապստանների խմբով նորից հատում էր սահմանը¹²⁰: Էլլիոթը պարզևատրվեց և գերմանական և բրիտանական կայսրությունների կողմից:

Ուշագրավ է, որ գերմանական ռազմական արշավից փրկված նամաներն էլ հերերոնների նման տարվեցին Սվակոլամունդի և Լյուդերիցի բանտարկյալների ճամբարներ, որտեղ գերմանական ընկերությունները՝ ներառյալ «Վոերմանը»¹²¹, ռազմագերիներին ստրուկների նման օգտագործում էին ենթակառուցվածքային աշխատանքներում, որոնցից էր¹²² երկաթուղիներ և նավահանգիստներ կառուցելը:

Գերմանական հանրային կարծիքը ցեղասպանության վերաբերյալ

Պետք է հիշել, որ հերերոնների ցեղասպանությունն իրականացրին գաղութային իշխանությունները, և, ի տարբերություն այլ ցեղասպանությունների, դրանում ներգրավված չէր երկրի ամբողջ վարչական համակարգը կամ հասարակությունը: Ավելին՝ Գերմանիայում հուժկու բողոքի գործողություններ տեղի ունեցան, որոնց շնորհիվ հերերոնների խալաո բնաջնջումը կասեցվեց, իսկ գերմանական կառավարության որոշ գործակալություններ պարզապես հրաժարվեցին մասնակցել մի գործողության, որը հա-

118 St'u Peter Curson, *Border Conflicts in a German African Colony – Jakob Morengo and the Untold Tragedy of Edward Presgrave* (Bury St. Edmunds: Arena Books, 2012), ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 55-56:

119 St'u Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 57:

120 St'u Patrick Adam Longson, "The Rise of the German Menace. Imperial Anxiety and British Popular Culture, 1896-1903" (PhD diss., University of Birmingham, 2014), 80-81, Claus H. R Nordbruch, *Die Europäischen Freiwilligen in Burenkrieg, 1899-1902* (Pretoria, 1999) and Elria Wessels, *They Fought on Foreign Soil* (Bloemfontain, 2001):

121 «Վոերման» ընկերությունը հիմնել էր գերմանացի վաճառական, նավատեր և քաղաքական գործիչ Ադոլֆ Վոերմանը, ով մեծ դեր է ունեցել Աֆրիկայում գերմանական գաղութների ստեղծման գործում: Ժամանակին նա գերմանացի ամենախոշոր առևտրականն էր Արևմտյան Աֆրիկայում: Զինվորները, ձիերը, գնեքերը, սարքավորումները և այլ պարագաներ գաղութ էին տեղափոխվում գերազանցապես նրա ընկերության միջոցով: Պատերազմը Վոերմանին անսպասելի շահույթ բերեց, որը գրեթե կրկնապատկվեց հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանության ժամանակ: Ավելի մանրամասն տե՛ս Alexandra Gittermann, "Steinreich durch Schnaps und Zwangsarbeit," *Der Spiegel*, March 23, 2021, <https://www.spiegel.de/geschichte/kolonialist-adolph-woermann-reich-durch-schnaps-und-zwangsarbeit-in-afrika-a-7d8102dd-f383-4c98-8f68-c8f3bd931f2d>:

122 St'u Cai Nebe, "How German merchants drove colonialism in West Africa," *Deutsche Welle*, January 30, 2024, <https://www.dw.com/en/how-german-merchants-drove-colonialism-in-west-africa/a-67585364>:

մարում էին անբարոյական արարք¹²³։ Վերջին հաշվով՝ գաղութային վարչակազմը ոչ թե ինքնուրույն ուժ էր, այլ գերմանական կառավարությունների ներկայացուցիչների իշխանություն, որը գործում էր գերմանական միապետի և բանակի գլխավոր շտաբի իմացությամբ ու լեյլայն համաձայնությամբ¹²⁴։ Ավելին, ժամանելով հերերոների երկիր, գեներալ Լոթար ֆոն Տրոտան փոխանցեց նահանգապետ Լոյթվեյնին, որ կայգեր Վիլհելմ II-ը պատերազմ է ուզում. «Նորին մեծությունն ասաց, որ ակնկալում է, որ ես ճշեմ ապստամբությունը բոլոր միջոցներով»¹²⁵։

Հետաքրքիր է հետազայում հայ-գերմանական միության հիմնադիր Պաուլ Ռոբբալսի արձագանքն աֆրիկյան այս ժողովուրդների ոչնչացմանը. «Տեսեաական տեսանկյունից հոտենտոտները¹²⁶ ընդհանուր առմամբ անօգուտ են, և այս առումով ոչ մի հիմնավորում չկա այդ ռասայի պահպանման համար»։ Այդ գերիշխող մոտեցմամբ պայմանավորված, ըստ Ռոբբալսի, «նրանց կորուստներն ընդունվեցին անտարբերությամբ, եթե ոչ գոհունակությամբ»¹²⁷։ Հետաքրքրական է, որ գերմանական «Southwest Africa» թերթը գրում էր, որ հերերոները չպետք է ոչնչացվեին, քանի որ նրանք պետք էին գերմանացիներին որպես աշխատողներ, իսկ նամաները պետք է ոչնչացվեին, քանի որ նրանք աննշան ցեղ էին¹²⁸։

Դեռ պատերազմի ընթացքում գործադրված դաժանության մասին լուրերը հասնում էին Գերմանիա։ Բազմաթիվ գերմանացի զինվորներ իրենց հարազատներին ուղարկած նամակներում նկարագրում էին սարսափելի դեպքեր, նաև գերիներ չվերցնելու հրամանը։ Նման տեղեկություններ էին փոխանցում նաև գերմանացի միսիոներները։ Այդ ամենը սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության նախագահ Ավգուստ Բերեկին նույնիսկ ստիպեց կառավարությանը մեղադրել անօգնական աֆրիկացիներին կոտորելու մեջ¹²⁹։

1918 թ. Լոնդոնում հրապարակվում է Հարավարևմտյան Աֆրիկայի բնիկների և նրանց նկատմամբ Գերմանիայի վերաբերմունքի մասին զեկույցը¹³⁰, որն ընդունված

123 Ամերիկացի կամ աֆրիկացի տեղաբնիկների նկատմամբ գերմանացիների վերաբերմունքը տարբեր էր. հմնա., օրինակ, Կանտի կարծիքը, որ «հնդկացիներն ի վիճակի չեն ստեղծելու ոչ մի ձևի մշակույթ», և Յոհան Գոթֆրիդ Հերդերի համոզմունքը, որ նեգրերը, ամերիկացիները և մոնղոլները՝ բոլորն էլ ունեն «շտրիներ, հմտություններ, բնատուր տաղանդ», որոնք չունեն եվրոպացիները (տե՛ս Immanuel Kant, "Über den Gebrauch teleologischer Prinzipien in der Philosophie," *Der Teutsche Merkur*, 1 (1788): 121, Johann Gottfried Herder, *Briefe zu Beförderung der Humanität* (Riga, 1793-1797), 2, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 375:

124 St'u Bridgeman and Worley, *Genocide of Hereros, Century of Genocide. Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 15-16:

125 Leutwein, letter to the editor of Deutsch Südwestafrikanische Zeitung, Nov. 5, 1903, quoted in Goldblatt, *History of South West Africa*, 147, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 382.

126 St'u Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 207:

127 Goldblatt, *History of South West Africa*, 142, 147-148, Cocker, *Rivers of Blood, Rivers of Gold*, 334, 336, ըստ Kiernan, *Blood and Soil*, 384.

128 St'u Kiernan, *Blood and Soil*, 384-385:

129 St'u Drechsler, "Let Us Die Fighting," 151, Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 207:

130 St'u South-West Africa. Administrator's Office, *Report on the Natives of South-West Africa and Their Treatment by Germany* (London: H.M. Stationery Office, 1918): Չեկույցը բաղկացած էր երկու հիմնա-

է անվանել «Կապույտ գիրք»: Այն, փաստորեն, հերերոների ցեղասպանության փաստագրման առաջին իրական աղբյուրն է:

Զեկույցը գրվել է այն ժամանակ, երբ Գերմանիան պարտվել էր Առաջին համաշխարհային պատերազմում: Հարավաֆրիկյան միությունը, որն այդ ժամանակ բրիտանական գաղութ էր, ներխուժել էր Հարավարևմտյան Աֆրիկայի գերմանական գաղութ, իսկ Նամիբիան անցել էր նրա իրավասության ներքո: Տեղի գերմանացի բնակիչների պահանջով հարավաֆրիկյան կառավարիչ Վերթը համաձայնում է ոչնչացնել «Կապույտ գիրքը», իսկ Բրիտանական կայսրության այլ վայրերից դրա պատճենները տեղափոխվում են բրիտանական արտաքին գործերի նախարարություն¹³¹: Հետաքրքրական է, որ բրիտանացիները նախաձեռնել էին նաև Գերմանիայի՝ Առաջին աշխարհամարտում դաշնակցի՝ Օսմանյան կայսրության իրականացրած Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ «Կապույտ գրքի» հրապարակումը¹³²: Վերսալյան պայմանագրերի կնքումից հետո, որպես պատասխան Նամիբիայում տեղի ունեցածը փաստագրող «Կապույտ գրքի», գերմանացիները հրատարակեցին «Սպիտակ գիրք»¹³³ իր գաղութներում Բրիտանիայի դաժանությունների մասին¹³⁴:

Հանրությունը, սակայն, ինչպես ցույց են տալիս ժամանակի գերմանական մամուլն ուսումնասիրած գիտնականները, ընդհանուր առմամբ կամ աջակցում էր նման քաղաքականությանը, կամ ընդունում էր այն իբրև բնական ու սովորական եղելություն: Այն դիտարկվում էր սոցիալ-դարվինիզմի՝ ժողովրդականություն վայելող տեսության, հետամնաց ցեղերի՝ իրենց տեղն ավելի քաղաքակիրթ եվրոպացիներին անխուսափելիորեն զիջելու հրամայականի շրջանակներում: Եվ եթե նույնիսկ կային բողոքներ, ապա դրանք վերաբերում էին հերերոների խնդրի վերջնական լուծման տապալմանը¹³⁵, այդ պատերազմի վրա ծախսված միջոցների ահռելի մեծ՝ 600 միլիոն գերմանական մարկի հասնող չափերին¹³⁶, մտավախությանը, որ այն կարող է հանգեցնել ապստամբությունների նաև այլ գաղութներում, ինչպես նաև այն տնտեսական վտանգներին, որոնք կա-

կան մասերից՝ «Բնիկները և գերմանական վարչակազմը» ու «Բնիկները և քրեական իրավունքը»: Այն կազմված էր գերմաներեն թարգմանված փաստաթղթերից և ակնատեսների վկայություններից, որոնք հավաքվել էին 1917 թ. աֆրիկացիներից ու սպիտակամորթ վերաբնակներից: Զեկույցի հիմնական նպատակն էր ցույց տալ Գերմանիայի անկարողությունը՝ ղեկավարելու բնիկ ժողովուրդներին: Այն պարունակում էր նաև ծառերից կախված, պարանոցներին շղթաներով բանտարկյալների և մորակված կանանց տասներեք լուսանկարներ:

131 St' u Jan-Bart Gewald, "Herero genocide in the twentieth century: Politics and memory," in *Rethinking Resistance: Revolt and Violence in African History*, eds. Gerrit Jan Abbink, Mirjam De Bruijn, Klaas Van Walraven (Leiden, Boston: Brill, 2003), 287-288:

132 St' u James Bryce, Arnold Toynbee, *The treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-16: Documents presented to Viscount Grey of Fallodon, Secretary of State for Foreign Affairs, by Viscount Bryce* (London: H.M.S.O., 1916), 684 էջ:

133 Գերմանական «Սպիտակ գիրքը» (գերմ. «Das Deutsche Weißbuch») գերմանական կառավարության 1914 թվականի հրատարակություն էր, որում հիմնավորվում էին Առաջին համաշխարհային պատերազմի պատճառների վերաբերյալ նրանց պնդումները:

134 St' u Gewald, "Herero genocide in the twentieth century: Politics and memory," 288:

135 St' u Levene & Roberts, *The Massacre in History*, 214:

136 St' u նույն տեղում:

րող էր առաջ բերել անապատում մեծաքանակ ընտանի կենդանիների ոչնչացումը¹³⁷:

Որպես դրական կողմ նշվում էին նաև երկարատև խաղաղությամբ խաթարված գերմանական ազգի ռազմատենչ ոգու բարձրացումը և նոր զինատեսակների փորձարկման հնարավորությունը¹³⁸:

Գերմանացիների՝ հերերոների ցեղասպանության իրականացման հաջողությունը որոշ չափով ճանապարհ հարթեց նաև Հայոց ցեղասպանության և Հոլոքոստի իրագործման համար: Հայոց ցեղասպանության ժամանակ գերմանացի խորհրդականներն արդեն օգնում էին թուրքերին հայերի տեղահանությունը կազմակերպելու հարցում¹³⁹: Հայֆայի համալսարանի պատմության պրոֆեսոր Ստեֆան Իհրիգն ընդգծում է, որ գերմանական ռազմական մշակույթ էր ներթափանցել այն գաղափարը, որ հաղթանակը հնարավոր չէ պատկերացնել այլ կերպ, եթե ոչ թշնամու իսպառ ոչնչացում: Այս տրամաբանությամբ պատերազմի վարումն էր, որ հանգեցրեց հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանությանը: Եվ հաշվի առնելով երիտթուրքերի ղեկավարների շրջանում ռազմական իդեալների գերակշռությունը և գերմանացի ռազմական խորհրդատուների կողմից նրանց վերապատրաստումը՝ կարելի է կարծել, որ նման գաղափարներ կային նաև նրանց շրջանում¹⁴⁰:

Ջարգացումներ ցեղասպանությունից հետո

Ցեղասպանության հետևանքներից էր նաև փախստականական ճգնաժամը: 1905 թ. մոտավորապես 13 հազար նամա և հերերո ապաստան գտան Քելվի գաղութում: Թվերը չափազանց մոտավոր են, քանի որ գաղութային իշխանությունները վիճակագրական տվյալներ չէին պահում¹⁴¹: Փախստականները կամ ձուլվում էին հերերոների լեզվով խոսող տեղի բնակչությանը, կամ հավաքագրվում հանքերում աշխատելու¹⁴²:

Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ գերմանական գաղութային իշխանություններին հաջողվել էր հասնել նրան, որ հերերոների խումբը գրեթե ոչնչացել էր. «... հերերոները մեծապես ցրվել էին, իսկ բոլոր ցեղային կապերը՝ թե՛ քաղաքական, թե՛ մշակութային, նրանց խորհրդանիշները՝ եզները, տարբերանշանները, և պետերը՝ ոչնչացվել»¹⁴³: Քաղաքներն ու բնակավայրերը, որոնք կրում էին հերերոների տված անունները, վերանվանվել էին¹⁴⁴:

Առաջին աշխարհամարտից հետո Փարիզի համաժողովում քննարկվեց Գերմա-

137 Տե՛ս նույն տեղում:

138 Տե՛ս նույն տեղում, 214-215:

139 Տե՛ս Nicole Rafter, *The Crime of All Crimes: Toward a Criminology of Genocide* (New York/London: New York University Press, 2016), 60-61:

140 Տե՛ս Stefan Ihrig, *Justifying Genocide: Germany and the Armenians from Bismarck to Hitler* (Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press, 2016), 93:

141 Տե՛ս Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 93-94:

142 Տե՛ս նույն տեղում, 100:

143 Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 18.

144 Տե՛ս նույն տեղում:

նիայի գաղութների հարցը: Դեռ պատերազմի ընթացքում խոսակցություններ էին տարածվում, որ Գերմանիան կորցրել է Հարավարևմտյան Աֆրիկայում տիրելու բարոյական և քաղաքական իրավունքը:

Հիմնական քննարկումը, որին մասնակցեցին նաև Մեծ Բրիտանիայի դոմինիոնները, տեղի ունեցավ 1919 թ. հունվարի 24-ին: Հաստատվեց Գերմանիայից գաղութները խլելու որոշումը: Թեև Հարավաֆրիկյան միությունը պահանջում էր Աֆրիկայում գերմանական գաղութները միացնել իրեն՝ պնդելով, որ դրանք «աշխարհագրորեն մեկ միասնություն են»¹⁴⁵, որոշվեց, որ թե՛ Հարավարևմտյան Աֆրիկայի, թե՛ Նոր Գվինեայի վրա տարածվելու է մանդատային համակարգը: Ընդ որում նրանք լինելու էին մանդատային Շ խմբում¹⁴⁶, ինչը փաստացի նշանակում էր գաղութային կարգավիճակի շարունակություն¹⁴⁷:

Տարիներ շարունակ Հարավարևմտյան Աֆրիկայում իրականացված վայրագությունները մոռացության մատնվեցին: Հիմնականում տեղի ունեցածը ներկայացվում էր որպես քաղաքակրթության հաղթանակ ռասայական դեգեներատների նկատմամբ: Ավելին՝ 1912 թ. հունվարի 27-ին՝ Գերմանիայի կայսր Վիլհելմ II-ի ծննդյան օրը, Վիլհելմի կողմից «Նամիբիայի մայրաքաղաքում, բացվեց «Հարավ-արևմտքի հեծյալ» (Südweste Reiter) անվամբ «Ձիասպորտի հուշարձանը» (Reiterdenkmal), որով հարգանքի տուրք էր մատուցվում 1904-1907 թթ. Հերերոյի և Նամակուայի պատերազմում գերմանական կողմից զոհված զինվորներին և խաղաղ բնակիչներին¹⁴⁸: Հերերո և նամա ժողովուրդների տառապանքներին նվիրված հուշարձան մինչ օրս չի կանգնեցվել, բայց Սվակոպմունդի Սվակոպ գետի և Վիլհելմի երկաթուղային կայարանների հարակից տարածքում դեռևս պահպանվում են զանգվածային գերեզմանները¹⁴⁹:

1966 թ. պատմաբան Հորսթ Դրեխսլերն առաջին անգամ Գերմանիայի՝ Հարավարևմտյան Աֆրիկա արշավը ներկայացրեց որպես հերերո և նամա ցեղերին ոչնչացնելու միտումնավոր փորձ¹⁵⁰, սակայն միայն 1985 թ. Ուիտակերի պատրաստած զեկույցում¹⁵¹ այն որակվեց որպես ցեղասպանություն: Զեկույցում հերերոների և նամաների

145 St'u TNA, FO 608/153: Statement by Jan Smuts, 24 January 1919:

146 C դատում ներառված էին նախկինում Գերմանիայի տիրապետության տակ գտնվող տարբեր տարածքներ, որոնք հետագայում կառավարվում էին որպես մանդատը ստանձնած երկրների տարածքների անբաժանելի մասեր՝ Հարավարևմտյան Աֆրիկա (այժմ՝ Նամիբիա. մանդատը տրված էր Հարավային Աֆրիկային), Նոր Գվինեա (տրված էր Ավստրալիային), Արևմտյան Սամոա (այժմ՝ Սամոա. տրված էր Նոր Զելանդիային), Խաղաղ օվկիանոսի արևմտյան մասում գտնվող՝ հասարակածից հյուսիս ընկած կղզիներ (տրված էին Ճապոնիային) և Նաուրուն (տրված էր Ավստրալիային, Մեծ Բրիտանիային և Նոր Զելանդիային):

147 St'u TNA FO 608/153, Resolution in Reference to Mandatories, 29 January 1919, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 183:

148 St'u "Das Reiterdenkmal in Windhoek (Namibia) - Die Geschichte eines deutschen Kolonialdenkmals," <https://www.freiburg-postkolonial.de/Seiten/Zeller-Reiterdenkmal-1912.htm>, դիտվել է՝ 27.09.2024:

149 St'u Post-Conflict Research Center, "The 20th Century's First Genocide: Not the Holocaust, but the Herero," https://p-crc.org/2019/04/06/not-the-holocaust-but-the-herero/#_ftn16, դիտվել է՝ 27.09.2024:

150 St'u նույն տեղում:

151 Ուիտակերի զեկույցը, որը պաշտոնապես հայտնի է որպես «Ցեղասպանություն հանցագործության կանխարգելման և պատժի հարցի վերանայված և թարմացված զեկույց», նշանակալից փաս-

ցեղասպանությունը նշվում է որպես 20-րդ դարի ամենամեծ ցեղասպանություններից մեկը 1915-1916 թթ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի կոտորածների, Հոլոքոստի և հանցագործության այլ օրինակների հետ¹⁵²: Երկար ժամանակ, սակայն, Գերմանիան հրաժարվում էր պատասխանատվություն ստանձնելուց: Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո Հարավարևմտյան Աֆրիկան անցել էր Հարավային Աֆրիկայի կառավարման ներքո, որտեղ ստեղծվել էր ապարտեյդի համակարգ¹⁵³: Իսկ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Հարավային Աֆրիկայի կառավարությունը քայլեր ձեռնարկեց իր կազմում ներառելու Նամիբիան որպես Հարավաֆրիկյան միության հինգերորդ նահանգ:

Ցեղասպանության թեմայի վերադարձը հանրային քննարկումների դաշտ

Միայն այն բանից հետո, երբ 1990 թ. Նամիբիան անկախացավ Հարավային Աֆրիկայից, Գերմանիայի կառավարությունը սկսեց ընդունել իր դերը վայրագությունների մեջ: Զուգահեռներ անցկացնելով Հայոց ցեղասպանության ու հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանության միջև՝ պետք է նկատել, որ Հայոց ցեղասպանությունը գերմանական հանրային դիսկուրսում ընկալվել է որպես մի ամբողջ ժողովրդի սպանություն, իսկ Հարավարևմտյան Աֆրիկայում 1904-1907 թթ. տեղի ունեցածը տարբեր էր, քանի որ խմբին ոչնչացնելու մտադրությունը հաստատված և հրապարակայնորեն ճանաչված չէր: Եվ գերմանական հասարակության շրջանում հանրային բանավեճ ցեղասպանության մասին՝ որպես այդպիսին, չի եղել: Հիմնականում խոսքը գաղութային բռնության մասին էր¹⁵⁴:

2024 թ. ապրիլին «Forensic Architecture» հետազոտական գործակալությունը Շնաձկան կղզում (Shark Island), որն այժմ թերակղզու է վերածվել, և Նամիբիայի Լյուդերից քաղաքի նավահանգստում հայտնաբերել է մահապատիժների, հարկադիր աշխատանքի և բանտարկության վայրեր: Այս հանցանքները կատարվել են կղզին Գերմանական կայսրության կողմից 1905-1907 թթ. որպես համակենտրոնացման ճամբար օգտագործվելու ընթացքում¹⁵⁵: Այդ հրապարակումներից հետո ցեղասպանությանը զոհ գնացած ժողովուրդների առաջնորդները հանդես եկան թերակղզին

տաթուղթ է, որը կազմել պատվիրել էր ՄԱԿ-ը 1985 թվականին: Գրել է բրիտանացի իրավապաշտպան Բենջամին Ուիտակերը, ով նպատակ ուներ վերանայելու և ընդլայնելու ցեղասպանության՝ որպես միջազգային հանցագործության ՄԱԿ-ի ընկալումն ու վերաբերմունքը, հատկապես 1948 թ. ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի ընդունումից հետո:

152 Տե՛ս «UN Whitaker Report on Genocide», 1985, <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker/section5.htm#n13>, դիտվել է՝ 27.09.2024:

153 Ապարտեյդը ռասայական սեգրեգացիայի, խտրականության և ճնշման քաղաքականություն է, որը մինչև 20-րդ դարի 90-ականները Հարավաֆրիկյան Հանրապետության կառավարությունը գործադրում էր բնիկ աֆրիկացիների և ոչ եվրոպացի այլ ազգերի նկատմամբ:

154 Տե՛ս Ihrig, *Justifying Genocide*, 356:

155 Տե՛ս «Shark Island: An Architectural Reconstruction of a Death Camp», Report by Forensis and Forensic Architecture, April 12, 2024, <https://content.forensic-architecture.org/wp-content/uploads/2024/04/Shark-Island-Report.pdf>, դիտվել է՝ 01.10.2024:

պատմական վայր հռչակելու կոչով: Թերակղզին այժմ զբոսաշրջային վայր է՝ ճամբարային հարմարություններով, ծովափնյա հանգստավայրերով և բանուկ նավահանգստով: Նամիբիայի իշխանություններին կոչ արվեց սառեցնելու Շնաձկան թերակղզում նավահանգիստը ընդարձակելու ծրագրերը: Նավահանգստի շինարարությունը նախատեսվում է սկսել հաջորդ տարվա սկզբին: Նամիբիայի նավահանգստային մարմինը հայտնել է, որ պատվիրել է հնագիտական ուսումնասիրություններ իրականացնել և խորհրդակցում է տուժած խմբերի ու Նամիբիայի ժառանգության խորհրդի հետ: Կատարվում էին նաև շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումներ: Փոլ Սամուել Հերերոն՝ Սամուել Մահարերոյի ծոռը, ով հերերո ժողովրդի պարագլուխն էր ապստամբության ժամանակ և Նամիբիայի 9 ազգային հերոսներից մեկը, նշում է, որ Շնաձկան կղզին իրենց համար սուրբ վայր է և պետք է լինի հուշարձան. «Մենք ուզում ենք, որ մեր ժողովուրդը կարողանա գալ ու հասկանալ մեր պապերի ցավն ու տառապանքը, որոնք մահացել են շատ ցավալի մահով»¹⁵⁶:

Նամա զոհերի ժառանգ և «Nama Traditional Leaders Association»-ի ներկայացուցիչ Սիմա Լուիպերտսը ընդգծում է, որ Նամիբիայի կառավարությունը նվազեցնում է ցեղասպանության ծանրությունն ու տևական ազդեցությունը, ինչն իրենք ցանկանում են կանխել: Նրա խոսքով՝ թերակղզու երկայնքով կանգնեցվել են գերմանացի գաղութատեր զինվորների հիշատակը հավերժացնող նշանավոր հուշարձաններ, մինչդեռ ցեղասպանության զոհերի գերեզմանները հիմնականում անհայտ են¹⁵⁷:

Հատկանշական է, որ գերմանացի աշակերտները շատ քիչ տեղեկություններ են ստանում իրենց երկրի գաղութային անցյալի մասին, քանի որ գերմանական դպրոցական համակարգը գաղութատիրությանը վերաբերող հարցերին անհրաժեշտ ուշադրություն չի դարձնում: Այսպես, օրինակ, Նամիբիայում տեղի ունեցած ցեղասպանության թեման դասավանդվում է միայն ուսուցիչների հայեցողությամբ¹⁵⁸:

Հոլոքոստի ընթացքում 6 միլիոն հրեաների սպանությունը, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմը, Սառը պատերազմը և Գերմանիայի բաժանումը գերմանական դպրոցական համակարգում կարևոր թեմաներ են, սակայն այլ թեմաների, օրինակ՝ Աֆրիկայում և Խաղաղ օվկիանոսի արևմտյան երկրներում գերմանական գաղութատիրության 30-ամյա պատմությանը, քիչ դասաժամեր են հատկացվում: Գերմանական որոշ նահանգներում այս թեման ընդհանրապես չի դասավանդվում, իսկ որոշ նահանգներում էլ միայն թեթևակիորեն է հիշատակվում: Եվ այժմ պայքար է տարվում այս իրավիճակը փոխելու ուղղությամբ¹⁵⁹:

156 Caroline Kimeu, “Call for port extension to be halted as genocide remains are found on Namibia’s Shark Island,” *The Guardian*, May 6, 2024, <https://www.theguardian.com/global-development/article/2024/may/06/port-extension-call-halted-genocide-remains-namibia-shark-island>:

157 Տե՛ս նույն տեղում:

158 Տե՛ս Peter Hille, “Germany’s colonial history often missing at school,” *Deutsche Welle*, October 10, 2020, <https://www.dw.com/en/how-german-schools-miss-out-countrys-colonial-history/a-55230081>:

159 Տե՛ս նույն տեղում, Daniel Pelz, “How is Germany dealing with its colonial history?,” *Deutsche Welle*, April 26, 2021, <https://www.dw.com/en/how-seriously-is-germany-taking-its-colonial-history/a-57340809>:

Նամիբիայում հերերոների ցեղասպանության հարցի անորոշությունը

Ինչպես նշեցինք, մինչև 1990 թվականը հերերոների նկատմամբ իրականացված ցեղասպանության թեման չէր արծարծվում: Պարզ է, որ գաղութային տարածքի կարգավիճակը չէր կարող նպաստել պահանջների ներկայացմանը: Երբ 1990 թ. Նամիբիան անկախանում է Հարավաֆրիկյան Հանրապետությունից, ծավալվում են քննարկումներ Գերմանիային պահանջներ ներկայացնելու շուրջ:

Միաժամանակ Նամիբիայի անկախացումը գուգադիպեց միջազգային արդարադատության իրականացմանը, այդ թվում նաև՝ անցյալում տեղի ունեցած հանցագործությունների համար պատժի և փոխհատուցման թեմաների քննարկմանը: 1990-ական թվականները նշանավորվեցին խոշոր հակամարտություններով և նույնիսկ ցեղասպանություններով Ռուանդայում և նախկին Հարավսլավիայի տարածքում, ինչը հանգեցրեց այս հարցերի վերաթևոթմանը և ավելի խոր ուսումնասիրությանը:

Բազմաթիվ փորձեր եղան ստեղծելու ճշմարտությունը բացահայտող հանձնաժողովներ¹⁶⁰, սակայն Նամիբիայի կառավարությունը դիմադրում էր այս ճնշմանը՝ հայտարարելով, որ անցյալը փորփրելը կարող է բացասաբար ազդել երկրի տարբեր համայնքների միջև հաշտեցման վրա: Նույնիսկ մերժվեց Հարավային Աֆրիկայի առաջարկը՝ Հարավային Աֆրիկայի ճշմարտության և հաշտեցման հանձնաժողովի լսումներ անցկացնել Նամիբիայում¹⁶¹:

Ընդհանրապես Նամիբիայի կառավարության և հերերոների հարաբերությունները միանշանակ չեն: Հերերոները կազմում են երկրի բնակչության ընդամենը 10 տոկոսը և փաստացի մշտապես ընդդիմադիրների կարգավիճակում են:

Նամիբիայի կառավարությունը որոշել էր, որ չի խրախուսելու հերերոների պահանջները: Դիրքորոշումը հիմնվում էր այն հիմնավորման փորձի վրա, որ թեև հերերոներն ու նամաները կորցրել էին իրենց բոլոր հողերը, սակայն ո՛չ Գերմանիան, ո՛չ էլ Հարավաֆրիկյան գաղութատիրական իշխանությունը Օվամբո թագավորությունների¹⁶² բնակիչներին երբեք չեն տեղահանել իրենց հողերից. «.... ներկայիս կառավարությունը չի ընդունում, որ պետք է պայքարի մի բանի համար, ինչը նրա ընդհանուր պատմական փորձառության մաս չէ»¹⁶³: Եվ սա այն դեպքում, երբ հերերոների ցեղասպանությունը լայնորեն օգտագործվել է Հարավարևմտյան Աֆրիկայի ժողովրդա-

160 Stéu Africa Watch, *Accountability in Namibia: Human rights and transition to democracy* (New York: Human Rights Watch, 1992), 120 էջ; Lauren Dobell, “Silence in context: Truth and/or reconciliation in Namibia”, *Journal of Southern African Studies*, 23 (1997): 2, Chris Tapscott, “National reconciliation, social equity and class formation in independent Namibia,” *Journal of Southern African Studies*, 19 (1993): 29-39:

161 Stéu Paul Conway, “Truth and reconciliation: The road not taken in Namibia,” *The Online Journal of Peace and Conflict Resolution* 5, no 1 (2003): 66-76, http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm, դիտվել է՝ 09.10.2024:

162 Օվամբո ժողովուրդը, որի լեզուն պատկանում է բանտու լեզվաընտանիքին, էթնիկ խումբ է Հարավային Աֆրիկայում՝ հիմնականում ներկայիս Նամիբիայի տարածքում: Օվամբո ժողովուրդը բնակվում է Հյուսիսային Նամիբիայի և Հարավային Անգոլայի Կունեն նահանգի ավազոտ, խոտածածկ հարթավայրերում, որոնք երբեմն կոչվում են Օվամբոլենդ:

163 Gewald, “Herero genocide in the twentieth century: Politics and memory,” 279-304.

կան կազմակերպության կողմից որպես քարոզչական միջոց Հարավային Աֆրիկայից անկախանալու գործընթացում¹⁶⁴։ Դա միտված էր նպաստելու Նամիբիայի ժողովրդի ազատագրական պայքարի համար համաշխարհային հանրության աջակցությունը ստանալուն¹⁶⁵։

Հարկ է ընդգծել, որ երբ 2004 թ. նշվում էր հերերոների ցեղասպանության 100-րդ տարելիցը, և Նամիբիայում կազմակերպվեցին մի շարք արարողություններ, դրանք հիմնականում դուրս չեկան երկրի սահմաններից։ Նույնիսկ երկրի ներսում դրանք միանշանակորեն չէին ընդունվում։ Եվ երկրի նախագահը չմասնակցեց այդ միջոցառումներին¹⁶⁶։

Սակայն նույնիսկ պետական աջակցության բացակայության պայմաններում 2001 թ. հերերո ժողովրդի ներկայացուցիչները հայց ներկայացրին ԱՄՆ-ում։ Դատական գործընթացում որպես մեղադրյալներ ներգրավվեցին Գերմանիայի կառավարությունը և «Deutsche Bank»-ը (առևտրային կազմակերպություն, որը ֆինանսավորում էր գերմանական կառավարությանը և Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայում գտնվող այլ ընկերություններին)։ Հերերոների ներկայացուցիչները 4 մլրդ դոլարի փոխհատուցում էին պահանջում գերմանական կառավարությունից և ԱՄՆ-ում գործող երկու գերմանական ընկերություններից։ Միայն գերմանական կառավարությունից 2 մլրդ դոլարի փոխհատուցում էին պահանջում գաղութատիրության ժամանակ կատարված վայրագությունների համար¹⁶⁷։ Գերմանիան մերժեց հայցը՝ նշելով, որ այդ հակամարտության շրջանում զինվորների և քաղաքացիական անձանց պաշտպանության միջազգային օրենքներ գոյություն չեն ունեցել¹⁶⁸։ Թեման, սակայն, դառնում է հանրային քննարկումների առարկա՝ ներառելով հումանիտար, բարոյական և հիշողության հետ կապված չափումներ։

1933 թ. նացիստական իշխանությունները Մյունխենի մի փողոց անվանեցին գեներալ Ֆոն Տրոտայի անունով՝ «Von Trotha StraÙe»։ 2006 թ. Մյունխենի քաղաքային խորհուրդը պաշտոնապես որոշեց այդ փողոցը վերանվանել «Հերերո փողոց» (Herero StraÙe)՝ ի հիշատակ գեներալի զոհերի¹⁶⁹։ Մեկ այլ դրվագ էր 2007 թ. գեներալ Լոթար Ֆոն Տրոտայի տասնմեկ ժառանգների այցը Նամիբիայի նախկին գերմանական գաղութ՝ իրենց նախնիների արարքների համար գղջում արտահայտելու և ներողություն խնդրելու նպատակով։ Նրանք մասնակցեցին Նամիբիայի մայրաքաղաք Վինդհուկից մոտ 250 կիլոմետր դեպի արևմուտք գտնվող Օմարորու քաղաքում կայացած

164 Տե՛ս նույն տեղում, 279-304։

165 Տե՛ս Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 55։

166 Տե՛ս Lindsey Dentlinger, «DTA Slams Govt over Recognition of Herero Chiefs,» *Africa News Service*, August 20, 2004, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 56-57։

167 Տե՛ս «Germany Urges Herero to Drop Lawsuit,» *Deutsche Welle*, August 5, 2004, <https://www.dw.com/en/germany-urges-herero-to-drop-lawsuit/a-1287663>։

168 Տե՛ս Andrew Meldrum, «German Minister Says Sorry for Genocide in Namibia,» *Guardian*, August 16, 2004, <http://www.guardian.co.uk/print/0,3858,4993918-103532,00.html>։

169 Տե՛ս Bernd Kastner, «Ehre, wem keine gebührt,» *Süddeutsche Zeitung*, Juli 26, 2013, <https://www.sueddeutsche.de/muenchen/umbenennung-von-strassen-ehre-wem-keine-gebuehrt-1.1731842>։

միջոցառմանը՝ նվիրված 1904 թ. Վիլհելմ II-ի գորքերի արշավանքի տարեդարձին: «Մենք ամաչում ենք Նամիբիայում մեկ դար առաջ տեղի ունեցած սարսափելի իրադարձությունների համար»¹⁷⁰, - ասել է 67-ամյա Թիլո ֆոն Տրոտան՝ ընտանիքի անդամների ներկայացուցիչը: Նամիբիայի մոտ մեկ տասնյակ ոստիկաններ դուրս եկան պաշտպանելու պատվիրակներին այն բանից հետո, երբ հերերոների առաջնորդ Կուայմա Ռիբուակոն նախագգուշացրեց, որ նրանց կյանքը կարող է վտանգվել: Արարողությունը, սակայն, խաղաղ անցավ¹⁷¹:

Քաղաքական ճանաչում

Պետք է նշել, որ այս ամենն ուղեկցվում էր տեղի ունեցածի քաղաքական ճանաչման գործընթացով: 2004 թ. օգոստոսին Բեռլինն առաջին անգամ պաշտոնապես ներողություն խնդրեց Գերմանական կայսրության՝ Նամիբիայում իրականացրած գործողությունների համար: Նամիբիայի հերերո ժողովրդի դեմ մահաբեր արշավից 100 տարի անց Գերմանիայի զարգացման նախարար Հեյդեմարի Վիեցորեկ-Չեուլը այցելեց նախկին գաղութ և ներողություն խնդրեց կատարված հանցագործությունների համար: Ավելին՝ նա նշեց, որ հարյուր տարի առաջ տեղի ունեցած հանցագործությունները կարող են որակվել որպես ցեղասպանություն¹⁷²:

2006 թ. Նամիբիայի խորհրդարանի ներկայացուցիչներից մեկը Գերմանիայից փոխհատուցում պահանջող միջնորդություն ներկայացրեց: Այդ ընթացքում նա ընթերցեց 1900-ականների սկզբին գերմանացի մի զինվորի գրած վկայությունն այն մասին, թե ինչպես են գերմանացիները հետապնդել հերերոներին դեպի Բոտսվանա¹⁷³: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական է, որ 2024 թ. Նամիբիայի կառավարությունը ողջունեց 100 ծագումով հերերոների վերադարձը Բոտսվանայից իրենց նախնիների հողը՝ համարելով դա կարևոր կետ արդարության վերականգնման շարունակական գործընթացում այն մարդկանց ժառանգների համար, որոնք փախել էին Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայից 1904-1908 թթ. ցեղասպանության ժամանակ: Ավելին՝ Նամիբիան հինգ առևտրային ֆերմաներ տրամադրեց նրանց վերաբնակեցման համար¹⁷⁴:

170 St'u "General's Descendants Apologize for 'Germany's First Genocide'," *Der Spiegel*, October 8, 2007, <https://www.spiegel.de/international/world/herero-massacre-general-s-descendants-apologize-for-germany-s-first-genocide-a-510163.html>, "German family's Namibia apology," *BBC News*, October 8, 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7033042.stm>:

171 St'u նույն տեղում:

172 St'u "Germany Asks for Namibians' 'Forgiveness'," *Deutsche Welle*, 14 August 2004, <https://www.dw.com/en/germany-asks-for-namibians-forgiveness/a-1298060>:

173 St'u "Motion on the Ovaherero Genocide," Voted on 19 September 2006 in the National Assembly of the Republic of Namibia, https://genocide-namibia.net/wp-content/uploads/2015/02/2006_09_Motion_Genocide_nam_parliament-1.pdf, դիտվել է՝ 10.09.2024, ըստ Sarkin, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*, 56:

174 St'u Vitalio Angula, "Namibia begins restorative justice for descendants of genocide," *VOA*, September 25, 2024, <https://www.voanews.com/a/namibia-begins-restorative-justice-for-genocide-descendants/7799415.html>:

2006 թ. հոկտեմբերի 26-ին Նամիբիայի Ազգային ժողովը միաձայն (նաև Հարավարևմտյան Աֆրիկայի ժողովրդական կազմակերպության (SWAPO) աջակցությամբ) ընդունեց մի որոշում, որով ճանաչվում էր հերերոների ցեղասպանությունը, և արդարացի համարվում փոխհատուցման պահանջները:

«Ցեղասպանություն» եզրույթը կրկին կիրառեց Գերմանիայի Բունդեսթագի նախագահ Նորբերտ Լամմերթը 2015 թ. Նամիբիա կատարած իր այցի ժամանակ¹⁷⁵: Գերմանական «Zeit» թերթի համար գրած հոդվածում նա նշում էր, որ յուրաքանչյուր ոք, ով 1915 թ. Թուրքիայի կողմից հայերի ջարդերը համարում է ցեղասպանություն, պետք է նաև ընդունի, որ դրանցից մեկ տասնամյակ առաջ գերմանական կայսերական զորքերի՝ ներկայիս Նամիբիայում իրականացրած վայրագությունները նույնպես պետք է բնութագրվեն որպես այդպիսին¹⁷⁶: Նույն թվականին Գերմանիան և Նամիբիան սկսեցին բանակցել մի համաձայնագրի շուրջ, որով գերմանական կողմը պետք է պաշտոնապես ներողություն խնդրեր և փոխհատուցում տրամադրեր 1904-1908 թթ. ընթացքում գերմանացի գաղութարարների կողմից բնիկ հերերո և նամա ժողովուրդների տասնյակ հազարավոր ներկայացուցիչների սպանության համար¹⁷⁷: Իսկ գերմանական գլխավոր բանագնաց Ռուպրեխտ Պոլենցը վերահաստատեց, որ Գերմանիայի կատարած վայրագությունները որակվում են որպես ցեղասպանություն¹⁷⁸:

Փոխհատուցման խնդիրը

2015 թվականից Նամիբիայի և Գերմանիայի միջև բանակցություններ են ընթանում 1900-ականների սկզբին հերերո և նամա էթնիկ խմբերի ցեղասպանության համար փոխհատուցման շուրջ¹⁷⁹: 2017 թ. նամիբիական լրատվամիջոցներում տեղեկություն տարածվեց այն մասին, որ Նամիբիան պատրաստվում է Գերմանիայի դեմ 30 միլիարդ դոլարի (28 միլիարդ եվրո) հայց ներկայացնելու Հաագայի միջազգային արդարադատության դատարան գաղութատիրության ժամանակ տեղի ունեցած ցեղասպանության համար¹⁸⁰: Սակայն նույն թվականին հերերոների ու նամաների ներկայացուցիչները դիմեցին Նյու Յորքի ֆեդերալ դատարան՝ Գերմանիայից փոխհատուցում ստանալու պահանջով¹⁸¹, բայց մերժում ստացան: 23-էջանոց վճռում դատավոր

175 St'u Renate Rengura, "German reparations for Namibia," *Deutsche Welle*, August 10, 2015, <https://www.dw.com/en/is-germany-moving-closer-to-paying-reparations-for-namibian-genocide/a-18769503>:

176 St'u "Lammert: Germany's colonial genocide," *Deutsche Welle*, July 8, 2015, <https://www.dw.com/en/bundestag-president-calls-on-germany-to-recognize-namibia-massacre-as-genocide/a-18571132>:

177 St'u "Namibia rejects German reparations offer," *Deutsche Welle*, December 8, 2020, <https://www.dw.com/en/namibia-germany-reparations/a-54535589>:

178 St'u Elisa von Joiden-Forgey, "Women and the Herero Genocide," in *Women and Genocide: Survivors, Victims, Perpetrator*, ed. Elissa Bemporad, Joyce W. Warren (Bloomington: Indiana University Press, 2018), 51:

179 St'u Antonio Cascais, "Germany faces its colonial past," *Deutsche Welle*, August 30, 2020, <https://www.dw.com/en/germany-colonial-reparations-namibia-herero-nama/a-54761024>:

180 St'u "Government makes U-turn on genocide," *The Namibian*, March 17, 2017, <https://www.namibian.com.na/162523/archive-read/Government-makes-U-turn-on-genocide>:

181 St'u "Descendants of Namibia genocide victims seek reparations in New York," *The Guardian*, March

Լորա Թեյլոր Սուեյնը նշում էր ինքնիշխան պետության անձեռնմխելիության սկզբունքի կիրառման մասին, որը գործը դարձնում էր անընդունելի¹⁸²: Հերերո և նամա ժողովուրդների ներկայացուցիչները բողոքարկեցին Նյու Յորքի դատարանի վճիռը, բայց ԱՄՆ-ի վերաքննիչ դատարանը մերժեց նրանց բողոքը¹⁸³:

Բայց և այնպես, փաստ է, որ երկու երկրների միջև երկխոսությունն այդ հարցով սկսված էր: Առաջին քայլով 2018 թ. Բեռլինում տեղի ունեցած եկեղեցական արարողության ժամանակ Գերմանիան Նամիբիային վերադարձրեց նամիբիական ցեղերի ներկայացուցիչների մասունքները, որոնք ցուցադրվում էին իր թանգարաններում և եվրոպական ռասայական գերազանցության պնդումներն առաջ մղելու նպատակով օգտագործվել էին գաղութատիրության շրջանի փորձերում¹⁸⁴:

Որպես երկրորդ քայլ Գերմանիան պաշտոնապես ներողություն խնդրեց Նամիբիայից: «Հաշվի առնելով Գերմանիայի պատմական և բարոյական պատասխանատվությունը՝ մենք Նամիբիայից և զոհերի ժառանգներից հայցում ենք ներում», - հայտարարեց Գերմանիայի ԱԳ նախարար Հայկո Մասար և նշեց, որ այդու հետ Գերմանիան պաշտոնական մակարդակում Նամիբիայում 1904-1908 թթ. տեղի ունեցած զանգվածային սպանությունները կոչելու է ցեղասպանություն¹⁸⁵:

Եվ վերջապես, գործը հասավ փոխհատուցմանը: Նամիբիայի նախագահ Հեյզ Գեյնգորը 2020 թ. հայտարարեց, որ մերժում է 20-րդ դարի սկզբին Գերմանական կայսրության իրականացրած ցեղասպանության համար 10 միլիոն եվրոյի (11.7 միլիոն դոլար) փոխհատուցում վճարելու Գերմանիայի առաջարկը՝ նշելով, որ այն պետք է վերանայվի: Նամիբիայի նախագահը նաև շեշտեց, որ Գերմանիան օգտագործում է «վերքերը բուժող» արտահայտությունը, այլ ոչ թե «փոխհատուցում» բառը՝ ընդգծելով, որ տերմինաբանությունը հետագայում կքննարկվի¹⁸⁶: Այնուամենայնիվ, Նամիբիայի հերերո և նամա ժողովուրդների առաջնորդները կողմ են արտահայտվում «հատուցում» բառին: Իսկ Նամիբիայի հետ բանակցությունների գծով գերմանացի բանագնաց Ռուպրեխտ Պոլենցը հայտարարեց, որ 10 միլիոն եվրոյի առաջարկ երբեք սեղանին չի եղել: Նա հավելել է, որ Նամիբիայի անկախացումից ի վեր Գերմանիան ավելի քան 800 միլիոն եվրո է ուղղել այդ երկրի զարգացման աշխատանքներին¹⁸⁷:

16, 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/16/namibia-genocide-reparations-case-germany-new-york>:

182 Տե՛ս “New York court dismisses Namibia genocide compensation suit,” *France 24*, March 7, 2019, <https://www.france24.com/en/20190307-new-york-court-dismisses-namibia-genocide-compensation-suit>:

183 Տե՛ս “Genocide appeal fails in US court,” *The Namibian*, September 29, 2020, <https://www.namibian.com.na/204978/archive-read/Genocide-appeal-fails-in-US-court>:

184 Տե՛ս “Germany returns skulls of Namibian genocide victims,” *BBC*, August 29, 2018, <https://www.bbc.com/news/world-africa-45342586>:

185 Տե՛ս Marina Adami, “Germany recognizes Herero and Nama genocide,” *Politico*, May 28, 2021, <https://www.politico.eu/article/germany-recognizes-colonial-herero-nama-genocide/>:

186 Տե՛ս “Namibia rejects German reparations offer”:

187 Տե՛ս Cai Nebe, “A German offer of €10 million for genocide in Namibia?,” *Deutsche Welle*, August 13, 2020, <https://www.dw.com/en/did-germany-offer-10-million-for-colonial-era-genocide-in-namibia/a-54544363>:

2021 թ. Գերմանիայի և Նամիբիայի միջև հնգամյա բանակցային գործընթացի արդյունքում Բեռլինը համաձայնեց 1.1 մլրդ եվրոյի ներդրումներ կատարել այդ հարավաֆրիկյան պետության տնտեսության մեջ որպես իր գաղութային շրջանի մեղքերի որոշակի հատուցում¹⁸⁸: 2021 թ. մայիսի 28-ին Գերմանիայի արտգործնախարար Հայկո Մաասը Նամիբիայի հետ բանակցությունների ավարտի կապակցությամբ հանդես եկավ հայտարարությամբ, որում նշում էր. «Հաշվի առնելով Գերմանիայի պատմական և բարոյական պատասխանատվությունը՝ մենք ներողություն կխնդրենք Նամիբիայից և զոհերի ժառանգներից: Որպես զոհերի կրած անչափելի տառապանքների ճանաչման նշան՝ մենք ցանկանում ենք աջակցել Նամիբիային և զոհերի ժառանգներին վերակառուցման և զարգացման համար 1.1 միլիարդ եվրոյի ծրագրով: Ցեղասպանությունից տուժած համայնքներն առանցքային դեր կունենան այս ծրագրի շրջանակում: Դրանից փոխհատուցման իրավական պահանջներ չեն կարող բխել»¹⁸⁹:

Նշենք, որ 1.1 մլրդ եվրոյի ֆինանսական օգնությունը նախատեսվում էր տրամադրել 30 տարվա ընթացքում՝ կյանքի կոչելով ենթակառուցվածքային մեծ նախագծեր՝ ճանապարհաշինություն, դպրոցաշինություն, առողջապահության արդիականացում, ինչպես նաև բնակչության կրթության կազմակերպում և մասնագիտական վերապատրաստում: Այդուհանդերձ, վերջնական համաձայնագրի տեքստում Գերմանիան մեղմեց ձևակերպումները՝ իրադարձությունները որակելով «այնպես, ինչպես դրանք եղել են այսօրվա տեսանկյունից՝ ցեղասպանություն», և խուսափեց «ռեպարացիա» ու «փոխհատուցում» բառերից¹⁹⁰, որպեսզի բացառի իրավական նախադեպի ստեղծումը, որի հետևանքով իր առաջ նման պահանջներ կդրվեին նաև այլ դեպքերի առնչությամբ¹⁹¹:

Նամիբիայի փոխնախագահ Նանգոլո Մբումբան հայտարարեց, որ Նամիբիայում 30 տարվա ընթացքում ավելի քան մեկ միլիարդ եվրոյի նախագծեր ֆինանսավորելու Գերմանիայի առաջարկը բավարար չէ ցեղասպանության հասցրած վնասները փոխհատուցելու համար: Նրա խոսքով՝ ոչ մի արժույթով ոչ մի գումար չի կարող իսկապես փոխհատուցել մարդու կյանքը¹⁹²:

Այսպիսով՝ փոխհատուցման հարցը դարձավ քննարկումների առարկա: Նամիբիայում բազմամարդ ցույցերի մասնակիցները պահանջում են Գերմանիայից ավել-

188 St'u Philip Oltermann, "Germany agrees to pay Namibia €1.1bn over historical Herero-Nama genocide," *The Guardian*, May 28, 2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/may/28/germany-agrees-to-pay-namibia-11bn-over-historical-herero-nama-genocide>:

189 "Foreign Minister Maas on the conclusion of negotiations with Namibia," *Federal Foreign Office*, May 28, 2021, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2463598>:

190 St'u "Joint Declaration by the Federal Republic of Germany and the Republic of Namibia 'United in Remembrance of Our Colonial Past, United in Our Will to Reconcile, United in Our Vision of the Future'," https://www.dngev.de/images/stories/Startseite/joint-declaration_2021-05.pdf, դիտվել է՝ 03.06.2024:

191 Կան ռեպարացիաների վճարման օրինակներ: Այսպես՝ Գերմանիան պատերազմի փոխհատուցում է վճարել Հոլոքոստը վերապրածներին, ԱՄՆ-ն փոխհատուցել է ճապոնա-ամերիկյան ներկավածներին, Մեծ Բրիտանիան խոստացել է վճարել Քենիայում իր իշխանության ներքո խոշտանգված մաու-մաու ժողովրդին:

192 St'u "Germany colonial-era genocide reparations offer not enough – Namibia vice president," *Reuters*, June 5, 2021, <https://www.reuters.com/world/africa/germany-colonial-era-genocide-reparations-offer-not-enough-namibia-vice-2021-06-04/>:

լացնել վճարումը՝ հասցնելով այն 9 մլրդ եվրոյի: Մեկ այլ պահանջ է վերադարձնել տեղաբնիկների գյուղատնտեսական հողերը, որոնց 70 տոկոսը ցեղասպանությունից հետո բաժանվել էր գերմանացի վերաբնակեցված ֆերմերների միջև¹⁹³: Նամիբիայի համայնքները, որոնց նախնիները կոտորվել են գերմանական գաղութային ուժերի կողմից, իսկ ունեցվածքը՝ բռնագրավվել, կոչ են անում երկրի իշխանություններին բանակցություններ սկսելու Բեռլինի հետ իրենց նախնիների հողերի վերադարձի շուրջ: Համայնքները նաև պնդում են, որ հողի սեփականության հարցը 2021 թ. համատեղ հայտարարության մեջ լուծված չէ, և իրենց նախնիների՝ գերմանական ուժերի խլած հողերը չեն վերադարձվել¹⁹⁴:

Թերևս նաև գաղութային անցյալի պատճառով է, որ Նամիբիայում մոտ 4 հազար ֆերմերներ, որոնք հիմնականում սպիտակամորթներ են, տիրապետում են Նամիբիայի վարելահողերի կեսին¹⁹⁵: Եվ ընդհանուր առմամբ սոցիալական անհավասարությունն այդ երկրում սուր բնույթ է կրում:

Հերերո և նամա ժողովուրդների բազմաթիվ ներկայացուցիչներ կարծում են, որ իրենց երկրում՝ Նամիբիայում, մեծամասնություն կազմող կառավարական կուսակցությունը՝ Հարավարևմտյան Աֆրիկայի ժողովրդական կազմակերպությունը, պատշաճ կերպով չի ներկայացնում իրենց ժողովուրդներին, քանի որ այդ կուսակցությունն ամենից շատ աջակցություն ստանում է երկրի հյուսիսային կեսում բնակվող Օվամբոյի ժողովրդից: Անգամ տեսակետներ են հնչում, որ Նամիբիայի կառավարությունն է ներգրավված գերմանական կողմի հետ բանակցություններում, այնինչ տուժած համայնքների ղեկավարները պետք է ներգրավվեն: Իսկ կառավարության դիրքորոշումն այն է, որ ինքը ներկայացնում է բոլոր նամիբիացիներին, և Գերմանիայի հետ համաձայնագիրը չի կարող անդրադառնալ միայն հերերո ու նամա ժողովուրդներին¹⁹⁶:

2023 թ. հունվարի 20-ին հերերոների ու նամաների ներկայացուցիչները հայտարարեցին, որ հայց են ներկայացրել ընդդեմ Գերմանիայի հետ համաձայնության: Նրանք պահանջում են անօրինական ճանաչել հերերո և նամա ժողովուրդների ցեղասպանության մասին Նամիբիայի և Գերմանիայի միջև կնքված համաձայնագիրը, քանի որ զոհերի ժառանգներին անմիջականորեն փոխհատուցում չի տրվում¹⁹⁷: Նամիբիայում ցեղասպանության զոհերի ժառանգները կոչ են արել Գերմանիային

193 St'u Joseph Cotterill, "Battle for Namibia reparations: German deal 'was never about us'," *Financial Times*, April 29, 2022, <https://www.ft.com/content/ab289014-0414-4514-a77e-a3f030505e0f>:

194 St'u Nyasha Nyaungwa, "Namibian communities demand return of land in dispute over German genocide legacy," *Reuters*, March 7, 2024, <https://www.reuters.com/world/africa/namibian-communities-demand-return-land-dispute-over-german-genocide-legacy-2024-03-07/>:

195 St'u Peter Shadbolt, "Namibia country profile: moving on from a difficult past," *CNN*, October 23, 2012, <https://edition.cnn.com/2012/10/23/world/africa/namibia-eye-on-country-profile/index.html>:

196 St'u Hamilton Wende, "'Our Auschwitz, our Dachau' Reckoning with Germany's genocide in Namibia," *Al Jazeera*, November 6, 2022, <https://www.aljazeera.com/features/longform/2022/11/6/reckoning-with-genocide-in-namibia>:

197 St'u Daniel Pelz, "Herero and Nama file suit against genocide agreement," *Deutsche Welle*, January 22, 2023, <https://www.dw.com/en/herero-and-nama-dispute-genocide-agreement-with-germany/a-64476907>:

«այլևս չթաքնվելու» և ուղղակիորեն քննարկելու փոխհատուցումներն իրենց հետ, քանի որ իրենք Նամիբիայի կառավարությանը դատի են տվել՝ դիմելով Նամիբիայի գերագույն դատարան առանց իրենց հավանության գործարք կնքելու համար¹⁹⁸։ Նրանք իրենց հայցում պահանջում էին չեղարկել Գերմանիայի հետ ծրագրված «հաշտության համաձայնագիրը»։ Այդպիսով նրանք հույս ունեին ճնշում գործադրելու Գերմանիայի կառավարության վրա, բայց դա կարող է ապարդյուն լինել, քանի որ բանակցությունները շարունակվում են։

«Դաշնային կառավարությունը և Նամիբիայի կառավարությունը հանդես են գալիս համատեղ հայտարարությամբ և այն կարծիքին են, որ չլուծված հարցերը պետք է պարզաբանվեն կրկին բանակցությունների միջոցով»¹⁹⁹, - նշում էր Գերմանիայի արտգործնախարարությունը՝ ի պատասխան գերմանացի պատգամավոր Սևիմ Դագդելենի հարցմանը։ Նամակում նաև նշվում էր, որ երկու կառավարությունների ներկայացուցիչները չորս անգամ հանդիպել են 2022 թ. նոյեմբերին և դեկտեմբերին՝ քննարկելու բաց մնացած հարցերը²⁰⁰։ Փաստացի Գերմանիայի կառավարությունը ցանկանում է, որ բանակցությունները շարունակվեն միայն կառավարությունների մակարդակով։ Իսկ հերերո և նամա ժողովուրդների ներկայացուցիչների առաջադրած ուղղակի բանակցությունների պահանջը մերժվում է։

Գերմանիան իր հերթին խուսափում է այս գործընթացը փոխհատուցում անվանելուց՝ այն ձևակերպելով որպես անհատույց օգնություն։ Եվ սա ոչ միայն Բեռլինի ցանկությունն է, այլև Եվրամիության միացյալ պահանջը, քանի որ մտավախություն կա, որ մեկ փոխհատուցման համաձայնագիրը կարող է նախադեպային իրավունքի տրամաբանությունը գործարկել և առիթ դառնալ նոր հայցերի։ Օրինակ՝ Կոնգոն կարող է բարձրացնել Բելգիայի գաղութային քաղաքականության հետևանքների հարցը, իսկ Ալժիրը՝ Ֆրանսիայի տիրապետության շրջանի չարաշահումների։ Տանզանիան և Բուրունդին արդեն իսկ փոխհատուցում են պահանջում Գերմանիայից գաղութային շրջանում իրենց կրած զրկանքների համար։ Տանզանիան մեղադրել է գերմանական զորքերին 1905-1907 թթ. Մաջի-Մաջիի ապստամբությունը ճնշելու ժամանակ ռազմական հանցագործություններ կատարելու մեջ ու նաև փոխհատուցում պահանջել Գերմանիայից²⁰¹։ Հետևելով Նամիբիայի օրինակին՝ Բուրունդին Գերմանիայից և Բելգիայից 36 միլիարդ եվրո (42.86 միլիարդ դոլար) փոխհատուցում պահանջեց գաղութատիրության շրջանում կատարված հանցագործությունների համար²⁰²։ Ուշագրավ է նաև, որ Բրիտանական համագործակցության առաջնորդները 2024 թ., ավարտելով

198 St'u Kaamil Ahmed, "Descendants of Namibia's genocide victims call on Germany to 'stop hiding'," *The Guardian*, February 3, 2023, <https://www.theguardian.com/global-development/2023/feb/03/namibia-genocide-victims-herero-nama-germany-reparations>:

199 Daniel Pelz, "Germany adheres to contested Namibia genocide deal," *Deutsche Welle*, March 23, 2023, <https://www.dw.com/en/germany-adheres-to-contested-namibia-genocide-deal/a-65081066>:

200 St'u նույն տեղում:

201 St'u Jane Ayeko-Kümmeth, "Tanzania seeks compensation from Germany," *Deutsche Welle*, February 9, 2017, <https://www.dw.com/en/tanzania-to-press-germany-for-damages-for-colonial-era-atrocities/a-37479775>:

202 St'u "Burundi 'to demand billions' from Germany for colonial rule," *Deutsche Welle*, August 16, 2020, <https://www.dw.com/en/burundi-to-demand-36-billion-from-germany-belgium-for-colonial-rule-report/a-54589695>:

Սամոայում ընթացող երկշաբաթյա գազաթնաժողովը, հայտարարեցին, որ ժամանակն է քննարկելու, թե արդյոք Մեծ Բրիտանիան պե՞տք է փոխհատուցում տրամադրի անդրատվանտյան ստրկավաճառության մեջ իր դերի համար²⁰³:

Գերմանացի պատմաբան Յուրգեն Յիմմերերը նշում է. «Նամիբիային հատուցման վճարումները կարող են նախադեպ դառնալ Բելգիայի և Կոնգոյի, Ֆրանսիայի և Ալժիրի կամ Մեծ Բրիտանիայի և ստրկավաճառության պատմության համար: Հերերոների հետնորդները նույնպես գիտեն դա»²⁰⁴: Թեև որոշ փորձագետներ պնդում են, որ փոխհատուցումն անիրագործելի է²⁰⁵, այնուամենայնիվ, այս հարցի քննարկումն արդեն իսկ կարևոր զարգացումներ է ներառում միջազգային քաղաքական օրակարգ:

Եզրակացություն

Հերերոների ցեղասպանությունը մեկն էր բազմաթիվ գաղութային հանցագործություններից: Գերմանական Հարավարևմտյան Աֆրիկայի գաղութային բռնությունը եզակի երևույթ չէր: Գրեթե բոլոր եվրոպական տերությունները նման դաժանություններ էին գործադրում իրենց գաղութներում: Ավելին, ամենայն հավանականությամբ, գերմանական քաղաքականությունը գաղափարապես մեծապես ազդվել էր Հարավային Աֆրիկայում, Հյուսիսային Ամերիկայում և Կանադայում իրականացված գործողություններից: Սակայն նույնիսկ նման պարագայում այն, ինչ տեղի ունեցավ հերերոների հետ, երբ գերմանական գեներալ Ֆոն Տրոտան տոտալ պատերազմ հայտարարեց և ցեղասպանություն իրականացրեց այսօրվա Նամիբիայի տարածքում ապրող հերերո և նամա ժողովուրդների հանդեպ, բացառիկ էր:

Չդիմանալով գերմանական գաղութային ծանր պայմաններին՝ հողագրկմանը, ունեգրկմանը, մշտական ոտնձգություններին և հարձակումներին՝ 1904 թ. հունվարին Աֆրիկայի հարավարևմտյան այս հատվածում բնակվող հերերո ցեղի ներկայացուցիչներն ապստամբեցին գերմանական գաղութային իշխանությունների դեմ: Երկու տարի տևած պատերազմում հերերո բնակչության մեծ մասը սպանվեց, մի մասը քշվեց Կալահարի անապատ, որը նույնպես մահվան դատավճիռ էր: Սակավաթիվ վերապրածները հետագայում տեղափոխվեցին աշխատանքային ճամբարներ, որտեղ կյանքի չափազանց ծանր պայմանները, տաժանակիր աշխատանքը վերապրելու աննշան հնարավորություն էին տալիս: Հետագայում այս ճակատագրին արժանացավ նաև նամա ժողովուրդը:

1904 թ. սկզբին Լոյթվեյնը հակադարձեց հերերոներին բնաջնջելու կոչերին՝ նշե-

203 St'u "Commonwealth leaders say 'time has come' for discussion on UK slavery reparations," *CNN World*, October 26, 2024, <https://edition.cnn.com/2024/10/26/world/commonwealth-leaders-slavery-reparations-intl/index.html>:

204 St'u Jason Burke, Philip Oltermann, "Germany moves to atone for 'forgotten genocide' in Namibia," *The Guardian*, December 25, 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/25/germany-moves-to-atone-for-forgotten-genocide-in-namibia>:

205 St'u Jason Burke, Philip Oltermann, "Viewpoint: Why Britain does not owe reparations to India," *BBC*, July 28, 2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-33647422>:

լով, որ «60.000-70.000 հոգի չի կարող այդքան հեշտությամբ ոչնչացվել»²⁰⁶: Այսինքն՝ գերմանացիների համար բարդ որոշում էր միանգամից մեծ թվով մարդկանց ոչնչացնելը: Հերերոների դեպքը բացառիկ էր մի քանի պատճառով:

Նախ՝ ցեղասպանության իրականացման մտադրության մասին բացահայտ հայտարարվեց գաղութում գերմանական զինված ուժերի հրամանատարի կողմից: Իսկ մտադրության հարցը ցեղասպանության մասին կոնվենցիայի թիրախային կետերից է: Ցանկացած հանցագործ փորձում է թաքցնել իր մեղավորությունը, և ցեղասպանությունները ծրագրողները բացառություն չեն: Հերերոների ցեղասպանության դեպքը երևի միակն է, երբ մի ամբողջ խմբի ոչնչացման միտումի մասին ուղղակիորեն հայտարարվել է, և նույնիսկ այդ հայտարարությունները տարածվել են զոհ խմբին տեղեկացնելու համար: Հերերոների դեմ արշավը հաճախ ներկայացվում է որպես «Vernichtungskrieg», որը նշանակում է «բնաջնջման ցեղասպանական պատերազմ», որը սերտորեն կապված է Լոթար ֆոն Տրոտայի հրամանի հետ: Ռազմական պատմաբան Կարլ Լիններթալը նկարագրել է նման պատերազմը որպես «ամենաձայրահեղ դեպք», որը պահանջում է «երևակայելի ամենամեծ զոհաբերությունը», քանի որ այն ներառում է առնվազն մեկ պատերազմող կողմ, որը փորձում է ջնջել կոնկրետ խմբի իր ձևով²⁰⁷:

Մյուս կարևոր հանգամանքը ցեղասպանության գաղափարական հիմնավորումն էր: Հերերոների նկատմամբ վերաբերմունքը բացահայտ ռասիստական էր. նրանք ընկալվում էին իբրև երկրորդ կարգի մարդիկ և մի խումբ, որի գոյությունն առանձնապես մեծ արժեք չուներ մարդկության համար: Ընդ որում, այդ պատկերացումները համատարած էին և բնականորեն էին ընկալվում նաև գերմանական մտավորականության շրջանում:

Շատ գիտնականներ հերերոների ցեղասպանության դեպքը համարում են Հոլոքոստի նախօրինակ, նույնիսկ փորձարկում, քանի որ տվյալ դեպքում նույնպես կային համակենտրոնացման ճամբարներ, բանտարկյալների նկատմամբ իրականացվում էին բժշկական փորձարկումներ: Այդ գիտնականները նաև այս «գաղութատիրական հատուկ ճանապարհին» ենթադրաբար նացիզմի արմատներ են տեսնում Նամիբիայում²⁰⁸: Միաժամանակ կարելի է ասել, որ սա հետահայաց որոշակի դիտարկում է հերերոների ցեղասպանության պատմագրության համատեքստում, որով այս հանցագործությունն ընկալվում է Հոլոքոստի ստվերի տակ: Վերջինս ընկալվում է որպես վերջնակետ, իսկ գերմանական գաղութային բռնությունը՝ դրան տասնող մի ընթացք²⁰⁹:

206 Häussler, *The Herero Genocide. War, Emotion, and Extreme Violence in Colonial Namibia*, 90.

207 Տի'ու նույն տեղում, 90-91:

208 Տի'ու Madley, "From Africa to Auschwitz," 429-464, Jürgen Zimmerer, *Von Windhuk nach Auschwitz? Beiträge zum Verhältnis von Kolonialismus und Holocaust* (Münster: Lit Verlag, 2011), 352 էջ, և Sarkin, *Germany's Genocide of the Herero*, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 5:

209 Տի'ու Mads Bomholt Nielsen, Selective Memory: British Perceptions of the Herero-Nama Genocide, 1904-1908 and 1918, *Journal of Southern African Studies*, vol. 43, no. 2 (2017): 315-330, ըստ Nielsen, *Britain, Germany and Colonial Violence in South-West Africa, 1884-1919*, 5:

Բացի այդ՝ կան որոշակի գուգահետներ նաև Հայոց ցեղասպանության հետ: Անապատ քշելու մարտավարությունը, որի հետևանքով հերերոները զանգվածաբար մահանում էին սովից և ջրի պակասից, գործադրվեց նաև Մեծ եղեռնի ժամանակ: Կային նաև որոշ գործիչներ, որոնց հանդիպում ենք երկու դեպքում էլ, օրինակ՝ Պ. Ռորբախը:

Այս թեման հետաքրքիր է նաև հետցեղասպանական զարգացումների տեսանկյունից, քանզի Գերմանիայի իշխանությունները ոչ միայն ընդունել են իրենց գործած ոճիրը, այլև պատրաստ են քայլեր ձեռնարկելու դրա հետևանքները վերացնելու ուղղությամբ: Սակայն այս պարագայում նույնպես հեշտ չէ հարցին լուծում գտնել, քանի որ կողմերը չեն կարողանում համաձայնության հասնել ոչ միայն փոխհատուցման չափի, ձևի, այլև անվանման շուրջ: Իսկ վերջին շրջանում հակասությունները նույնիսկ սրվել են, քանի որ Նամիբիան քննադատել է Գերմանիայի որոշումը՝ աջակցելու Իսրայելին, այն դեպքում, երբ Հարավաֆրիկյան Հանրապետության՝ Իսրայելի դեմ միջազգային դատարան ներկայացրած 84-էջանոց հայցում ասվում է, որ Գազայի հատվածում պաղեստինցիների դեմ Իսրայելի գործողությունները «հաշվարկված են նրանց ֆիզիկական ոչնչացման համար», և արտահայտվում է պնդում, որ Իսրայելը ցեղասպանություն է իրականացնում նրանց նկատմամբ: «Գերմանիան չի կարող բարոյապես հավատարիմ լինել «Ցեղասպանություն հանցագործությունը կանխելու և դրա համար պատժի մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիային, քավել Նամիբիայում իրականացված ցեղասպանության մեղքը՝ միաժամանակ աջակցելով Գազայի հատվածում Հոլոքոստին և ցեղասպանությանը», - նշել է Նամիբիայի նախագահն իր հայտարարության մեջ՝ կոչ անելով Գերմանիայի կառավարությանը վերանայելու իր վաղաժամ կայացրած որոշումը²¹⁰:

Հավելենք, որ նույնիսկ Նամիբիայի ներսում հերերոների ցեղասպանության նկատմամբ վերաբերմունքը խիստ տարբեր է: Այն, փաստորեն, միայն տվյալ խմբի, որը կազմում է երկրի բնակչության ընդամենը տասը տոկոսը, հիշողության մաս է: Նամիբիայում իշխանության եկած այլ ցեղեր, թեև օգտագործել են այս թեման անկախության համար մղվող պայքարում, սակայն անկախության շրջանում այն երբեք էլ չեն համարել առաջնահերթություն:

210 “Namibia condemns Germany for defending Israel in ICJ genocide case,” *Al Jazeera*, January 14, 2024, <https://www.aljazeera.com/news/2024/1/14/namibia-condemns-germany-for-defending-israel-in-icj-genocide-case>.

HERERO GENOCIDE: HISTORY AND MODERNITY

*Suren A. Manukyan,
Armenian Genocide Museum-Institute Foundation, Armenia*

*Narek M. Poghosyan,
Armenian Genocide Museum-Institute Foundation, Armenia*

SUMMARY

Colonial rule frequently involved routine, disproportionate violence that empowered European colonizers to act with unchecked brutality. A key example is the German colonial policy toward the Herero and Nama people in German South-West Africa (now Namibia), widely recognized as genocidal.

In 1904-1908, the Herero faced an intentional extermination campaign by German forces through forced expulsions, mass killings, and labor camps, resulting in severe population decimation. Although Germany initially denied responsibility, negotiations for reparations began in 2015, with Germany eventually acknowledging its crimes and offering some form of compensation.

The Herero genocide reflects broader patterns of colonial violence by European powers, influenced by policies observed in regions like South Africa and North America. However, the Herero case is unique due to General von Trotha's open declaration of a "war of extermination" (Vernichtungskrieg), an unusual instance in which genocidal intent was explicitly stated. This genocide is also viewed by some scholars as a precursor to the Holocaust, drawing parallels in the use of concentration camps and medical experiments on captives. Additionally, connections with the Armenian Genocide are observed in tactics such as forced marches into the desert, where deprivation led to mass death.

Contemporary discussions around the Herero genocide also highlight post-genocide developments, including Germany's willingness to admit wrongdoing, though reparation terms remain contested. Within Namibia, the genocide resonates particularly with the Herero community, which represents about 10% of the population. At the same time, other ethnic groups, although supportive during anti-colonial struggles, have not prioritized this issue in the post-independence era.

Key words: Hereros, colonialism, German politics, memory, reparations for genocide, genocidal intent, Lothar von Trotha.

ГЕНОЦИД ПЛЕМЕНИ ГЕРЕРО: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Сурен А. Манукян,

Фонд “Музей-институт Геноцида армян,” Армения

Нарек М. Погосян,

Фонд “Музей-институт Геноцида армян,” Армения

РЕЗЮМЕ

Колониальное правление часто сопровождалось повседневным, непропорциональным насилием, что позволяло европейским колонизаторам действовать с неограниченной жестокостью. Ключевым примером является политика Германии в отношении народов гереро и нама в Германской Юго-Западной Африке (ныне Намибия), широко признанная геноцидом.

В 1904-1908 годах народ гереро столкнулся со спланированной кампанией уничтожения со стороны немецких властей, которая включала массовые выселения, убийства и трудовые лагеря, что привело к значительному сокращению их численности. Хотя Германия изначально отрицала свою ответственность, переговоры о репарациях начались в 2015 году, и в итоге Германия признала свои преступления и предложила определенную форму компенсации.

Геноцид гереро отражает более широкие модели колониального насилия европейских держав, во многом вдохновленные политикой, проводившейся в Южной Африке и Северной Америке. Однако случай с гереро уникален тем, что генерал фон Трота открыто объявил «войну на истребление» (Vernichtungskrieg) – редкий случай, когда геноцидальный умысел был озвучен прямо. Некоторые ученые также рассматривают этот геноцид как предвестник Холокоста, отмечая параллели в использовании концентрационных лагерей и медицинских экспериментов над заключенными. Кроме того, прослеживаются связи с Геноцидом армян, например, в тактике принудительных маршей в пустыню, где массовая гибель была вызвана природными условиями и истощением.

Современные дискуссии вокруг Геноцида гереро также акцентируют внимание на постгеноцидных событиях, включая готовность Германии признать свою вину, хотя условия репараций остаются спорными. В Намибии тема геноцида особенно близка народу гереро, составляющему около 10% населения страны, тогда как другие этнические группы, хотя и поддерживали антиколониальные движения, не уделяли этой теме приоритетного внимания в постколониальный период.

Ключевые слова: Гереро, колониализм, немецкая политика, память, репарации за геноцид, намерение геноцида, Лотар фон Тротта

REFERENCES

Manukyan, Suren. «Ցեղասպանագիտական ուսումնասիրությունների ժամանակակից միտումները» [Current Trends in Genocide Research]. *VEM*, Year 16 (22), no. 1(85), (2024), 8-65.

Հեղինակների մասին

About the Authors

Об авторах

Սուրեն Ա. Մանուկյան, պատմական գիտությունների թեկնածու, արևելագետ, «Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամի Վահագն Դադրյանի անվան համեմատական ցեղասպանագիտության բաժնի վարիչ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի Ցեղասպանագիտության բաժնի վարիչ:

Ուսումնասիրությունների ոլորտները՝ ցեղասպանության ոճրագործներ, համեմատական ցեղասպանագիտություն:

Էլ. փոստի հասցե՝ manukyan.suren@genocide-museum.am

Suren A. Manukyan, PhD in History, orientalist, Head of the Comparative Genocide Studies Department named after Vahagn Dadrian, Armenian Genocide Museum-Institute Foundation; Head of the Department of Genocide Studies at Institute of Armenian Studies, Yerevan State University.

Research fields – genocide perpetrator studies, comparative genocide studies.

E-mail: manukyan.suren@genocide-museum.am

Сурен А. Манукян, кандидат исторических наук, востоковед, заведующий Отделом сравнительного геноцидоведения им. Ваагна Дадряна Фонда “Музей-институт Геноцида армян,” заведующий Отдела геноцидоведения Института арменоведения Ереванского государственного университета.

Область исследований – изучение преступников, виновных в осуществлении геноцида, сравнительное изучение геноцидов.

Эл. почта: manukyan.suren@genocide-museum.am

Նարեկ Մ. Պողոսյան, պատմական գիտությունների թեկնածու, «Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամի Համեմատական ցեղասպանագիտության բաժնի գիտաշխատող:

Ուսումնասիրությունների ոլորտները՝ Հայոց ցեղասպանության խնդրի ուսումնասիրությունը Ռաֆայել Լեմկինի կողմից, տեխնոլոգիական առաջընթացը և ցեղասպանության իրագործման ռիսկերը, ցեղասպանությունների առանձին օրինակներ (Բանգլադեշ, Կամբոջա, Թիմոր, Անֆալ և այլն), համեմատական ցեղասպանագիտություն, էլիտիցիդ:

Էլ. փոստի հասցե՝ poghosyan.narek@genocide-museum.am

Narek M. Poghosyan, PhD in History, Researcher at the Comparative Genocide Studies Department named after Vahakn Dadrian, Armenian Genocide Museum-Institute Foundation.

Research fields: a study of the Armenian Genocide by Raphael Lemkin, technological progress and the risks of committing genocide, other genocides (Bangladesh, Cambodia, Timor, Anfal campaign, etc.), comparative genocide studies, eliticide.

E-mail: poghosyan.narek@genocide-museum.am

Нарек М. Погосян, кандидат исторических наук, научный сотрудник Отдела сравнительного геноцидоведения им. Ваагна Дадряна Фонда “Музей-институт Геноцида армян.”

Область исследований – изучение проблемы Геноцида армян Рафаэлем Лемкиным, технологический прогресс и риски совершения геноцида, отдельные примеры геноцидов (Бангладеш, Камбоджа, Тимор, Анфаль и др.), сравнительное изучение геноцидов, элителид.

Эл. почта: poghosyan.narek@genocide-museum.am